

Джек

Лондон

Дочка снігів

Зарубіжні авторські зібрання

Джек Лондон

Дочка снігів

«ОМІКО»

1902

УДК 821.111(73)

Лондон Д.

Дочка снігів / Д. Лондон — «ОМІКО», 1902 — (Зарубіжні авторські зібрання)

Усі твори Джека Лондона – про пригоди, жорстоке життя мореплавців, золотошукачів, першопрохідників, бо сам автор прожив цікаве й сповнене пригод життя, а свої переживання та розповіді людей, з якими зводила його доля, він описував на сторінках своїх книг. Роман «Дочка снігів» – перша проба пера автора у великому жанрі. Події відбуваються на Алясці за часів «золотої лихоманки». Лондон яскраво описує природу, дозволяючи повністю зануритися у твір, ознайомлює з традиціями та культурою корінних американців. Раніше видавництво «Фоліо» випустило друком збірку «Білий Зуб», романи «Серця трьох» і «Мартін Іден». Дочка снігів – Фрона Уелз – не співачка і не з тих жінок, що потрапляють на Північ за своїм бажанням. Вона тут тільки через батька, місцевого торговця, найвпливовішої людини Аляски. Він хотів відправити Фрону навчатися мудрості. Вона навчилася і з накопиченим багажем знань повернулася на свою малу батьківщину, де на неї чекає випробування любов'ю і любовним суперництвом, у якому перевіряються на міцність і вона сама, і її шанувальники. Однак жага багатства призводить до трагічних наслідків: сила характеру й надмірна чесність головної героїні роблять її нещасною... Проте, незважаючи на сумні нотки, захоплення від пригод затуляє й поглинає.

УДК 821.111(73)

© Лондон Д., 1902

© ОМІКО, 1902

Содержание

Розділ I	5
Розділ II	12
Розділ III	15
Розділ IV	20
Розділ V	25
Розділ VI	28
Розділ VII	34
Розділ VIII	38
Конец ознакомительного фрагмента.	39

Джек Лондон

Дочка снігів

Розділ I

– Усе влаштовано, міс Велс, тільки, на жаль, ми ніяк не можемо дати вам шлюпки.

Фрона Велс жваво скочила з місця й підійшла до старшого офіцера.

– У нас діла, аж голова йде обертом, – пояснив він, – а до того шукачі золота такий непевний вантаж... Принаймні...

– Розумію, – перехопила вона, – я теж поводжусь не дуже певно. Вибачте за турботу, але, але... – Вона швидко обернулася і показала рукою на берег. – Бачите отой великий рублений дім? Де купчатся сосни, ближче до річки? Я там народилась.

– У вашому становищі я й сам, либонь, поспішав би, – співчутливо пробурмотів офіцер, проводячи її по палубі, що захрясла людьми.

Усі пхалися, заважали одне одному і голосно лялялись. Кількасот шукачів золота вимагали, щоб їхній багаж негайно вивантажили на берег. Всі люки були навстіж відчинені, і парові крани, скриплячи, підіймали з трюму клунки та ящики. Все перемішалось і переплуталось. Низки плоскодонних човнів, обступивши з обох боків пароплав, приймали вантаж, який спускали їм згори. На кожному човні купами товклися чоловіки. Обливаючись потом, вони накидалися на кодоли з судна, гарячково перебирали тюки, скрині. Інші знов, стоячи на палубі, розмахували вантажними квитками, перегукувалися з тими, хто був на човнах. Траплялося, що двоє чи троє правували за один клунок, і тоді вибухала справжня війна. Різні тавра – два кружечки чи кружечок з крапкою – призводили до суперечок, що й кінця їм не було. На кожную пилку знаходилося десять претендентів.

– Комісар каже, що збожеволіє від цього всього, – мовив старший офіцер, допомагаючи Фроні дістатись до східців, – а вантажники викинули пасажирам усі клунки й лапками накрились. Ми, однак, щасливіші за «Віфлеємську Зірку», – додав він, показуючи на пароплав, що об'якорився за чверть милі від них. – Половина її пасажирів привезла з собою в'ючних коней, щоб перебратись через Скагвей та Сніговий перевал, а друга половина, не маючи коней, виряджатиметься на Чілкут. Отож вони збунтувались і зараз там справжнє пекло.

– Гей, ти! – гукнув він, поманивши рукою баркас «Уайтгол», що хитався на хвилях осторонь тієї метушні.

Маленький баркас героїчно спробував проскочити поміж човнів до великої баржі. Та перевізник невдало кинув мотуза, так що він зачепився за лебідку, і баркас, крутнувшись, став на місці.

– Стережись! – гукнув старший офіцер.

Два каное, на сімдесят футів завдовжки, навантажені клунками, шукачами золота та індіанцями, розпустивши всі вітрила, рушили від баржі до берега. Одне з них круто повернуло в бік причального містка, та друге притисло баркас до баржі. Перевізник устиг вчасно підняти вгору весла, однак його човник, здавлений каное, затріщав, і здавалося, що він ось-ось розламається. Перевізник скочив на ноги і в стислих, але енергійних виразах прокляв вічним прокляттям усіх на каное та на баржі. Якийсь чоловік, перехилившись через борт баржі, почав його обкладати не менш енергійними прокльонами, а індіанці та білі з каное голосно й зневажливо реготались.

– Гей, ти, роззяво, – гукнув один з них, – ти б перше навчився веслувати!

Перевізник гримнув кулаком бідолашного критика просто в лице і, приголомшивши, відкинув на клунки. Вважаючи, що цієї відсічі замало, ображений перевізник ще раз підняв угору

кулака. Однак шукач золота, що був од нього найближче, схопився за револьвера. На щастя, зброя застрягла у новенькій шкурятній кобурі. Інші аргонавти, сміючись, чекали, чим усе кінчиться. Тут каное зрушило з місця, індіанин-стерничий штовхнув кінцем свого весла перевізника в груди і звалив його з ніг на дно човна.

Коли прокльони та шалена лайка дійшли апогею і коли здавалося, що не обійдеться без кривавої сутички, старший офіцер крадькома скинув оком на дівчину поруч себе. Він сподівався, що побачить у неї на обличчі збентеження та страх, і непомалу здивувався, зустрівшись очима з її розгарячкованим, глибоко зацікавленим поглядом.

– Мені дуже неприємно... – почав він.

Та Фрона не дала йому докінчити, наче невдоволена його втручанням.

– Ну, що там! Це пусте! Мені, навпаки, все це страшенно подобається. Проте я дуже рада, що револьвер застряг у кобурі, а то б...

– ... ми не скоро дісталися до берега, – усміхаючись, докінчив тактовно офіцер.

– Цей чоловік справжній грабіжник, – провадив він далі, показуючи на перевізника, що підпливав уже до них. – Він заправив рівно двадцять доларів за те, що довезе вас до берега! Та ще й каже – коли б це, мовляв, з чоловіка, то взяв би двадцять п'ять. Він, кажу вам, достеменний розбишака. За ним давно вже плаче шибениця. Двадцять доларів за півгодини праці! Лишень подумати!

– Гей там, обережніш на слові! – застеріг той, про кого йшлося. Він незграбно причалив, одне весло його впало за облавок. – Ніхто вас не просить ляпати язиком! – додав він задержуючи, викручуючи рукав, що замочився, коли він діставав весло.

– А слух у вас, чоловіче, добрий, – зауважив старший офіцер.

– Кулак теж непоганий, – відрубав перевізник.

– Та й язик не дурно пришитий.

– У нашому ремеслі інакше й не можна. До вас, акул, тільки попадешся на зуби, одразу проглінете. Я – розбишака!.. Та хто ж тоді ви? Напхають у своє корито тисячу пасажирів, як тих оселедців у бочку, годують покидьками, мов за свиней їх мають, а деруть удвічі дорожче, ніж за перший клас! То хіба я розбишака?

Над верхньою палубою раптом з'явилося чиєсь червоне обличчя і голос зарепетував:

– Чи ви, нарешті, вивантажите мій багаж? Чуєте, містере Терстон? Зараз же! Негайно! П'ятдесят моїх поні на цій вашій паршивій посудині перегризають одне одному горло, і вам кепсько доведеться, коли їх не вивантажите як стій! Кожен день затримки мені стає тисячу доларів! Я цього не потерплю, чуєте? Ви почали дерти з мене шкуру від тої хвилини, як ми вирушили з Сіетла!

Годі! Пеклом присягаюся, що я геть розпуджу всю вашу компанію, хіба не я буду! Чуєте, це я кажу, Тед Фергюсон! Коли вам дорога ваша шкура, то ворухіться! Чули?

– То це я розбишака!.. – бурмотів тим часом перевізник. – Я – розбишака!

Містер Терстон, заспокійливо махнувши рукою червонопикому добродієві, звернувся до дівчини:

– Я б з найбільшою охотою сам довів вас до берега, та ви ж бачите, скільки маю клопоту! До побачення! Щасливої дороги! Я зараз покличу матросів і накажу відшукати ваші речі. Ви їх одержите на складі взавтра рано.

Вона злегка сперлась йому на руку і спустилася в човен.

Хистке суденце під вагою її тіла раптом гойднулося й зачерпнуло води, що залила доверху її черевики, але Фрона, немовби нічого й не трапилось, спокійно сіла на кормі, підібгавши під себе ноги.

– Почекайте! – крикнув офіцер. – Так же не можна! Верніться назад, міс Велс. Я вже вам якось дістану одну з наших шлюпок.

– Перше я вас у пеклі побачу! – заперечив перевізник, відпливаючи. – Пустіть! – вигукнув він погрозливо.

Містер Терстон, що міцно вхопився за стерно, за свою лицарську поведінку був нагороджений добрячим ударом весла по пальцях. Тоді він, забувши про всі приписи гречності, а так само й про міс Велс, вилаяв перевізника довгою промовистою лайкою.

– На мою думку, ми б могли розпрощатись чуліше, – сказала міс Велс і голосно засміялась.

– О господи, – промимрив офіцер, скидаючи шапку та чемно кланяючись. – Оце-то жінка! – І зовсім несподівано він відчув непереможне бажання завжди бачити перед собою сірі очі Фрони Велс. Він не вмів аналізувати свої почуття, не знав, звідки взялося таке бажання, але почував, що ладен був би піти за нею на край світу. Його професія здалася йому огидною, йому захотілось усе кинути й помандрувати за нею туди, в Клондайк. Але, глянувши на борт пароплава, на червоне обличчя Теда Фергюсона, він схаменувся. Мрія, що на хвилину була захопила його, розвіялась...

Плюсь! Перевізникове весло, незграбно занурившись у хвилі, хлюпнуло водою Фроні на обличчя.

– Маю надію, ви на мене не гніваєтесь, міс, – виправдувався він. – Я стараюсь, як можу, але цього, видно, замало.

– Та нібито й так, – одказала вона добродушливо.

– Правду мовити, не люблю я моря, – провадив збентежений перевізник, – але мені доконче треба як-небудь чесно здобути грошенят, і мені здається, що такий спосіб найкращий. Я вже давно був би в Клондайку, коли б мені хоч крихту поталанило. Я вам скажу, як усе склалось. На половині дороги, коло Вітряного Рукава, в мене пропали всі мої речі, а я вже перетарабанив їх через перевал.

Хлюп! Плюсь!.. Фрона витерла обличчя, здригаючись від холоду, бо струмок води збігав у неї по спині.

– Ви молодець, – підбадьорював він її, – ви якраз придатні для цієї країни. Ви простуєте далі, в глиб краю?

Вона весело кивнула головою.

– А їй-бо, ви молодець... Отже, коли пропало моє причандалля, я повернувся на берег і вирішив набути все знову. Через те я й заправив таку ціну. Маю надію, що вона не дуже вас обтяжить. Запевняю вас, міс, я не гірший за інших. Я мусив викласти сотню за це старе корито, а в Штатах за нього дали б хіба десять доларів. Тут на все такі ціни. Туди далі, в Скагвей, ухналі коштують по чверть долара за штуку. Зайдеш, наприклад, до бару, замовиш собі віскі, а за віскі півдолара. Що ж тут чинити? Вип'єш віскі, кинеш на прилавок два ухналі, й квит. Ніхто не скаржиться. Ухналі там ходять за дрібні гроші.

– Ви мужній чоловік, коли після таких пригод знову важитесь у цю дорогу. Як вас на ім'я? Може, ми там де зустрінемося.

– Кого? Мене? О, мене звать Дел Бішоп, копач. Коли нам доведеться де здибатись, то я з вами поділюся останньою сорочкою, чи то, я хотів сказати, останнім шматком хліба.

– Дякую, – відказала дівчина, лагідно усміхаючись. Вона вміла шанувати все, що йшло від щирого серця.

Він перестав веслувати й знайшов під ногами у воді старого шербатого черпака.

– Не завадило б вам трошечки вичерпати воду, – зауважив він, кидаючи черпака до неї. – Човен ще гірше протікає, як оце його здавило.

Фрона в думці посміхнулася, підтикалась і взялася до роботи. Щоразу, як човен поринав у воду, на обрії, немов велетенські хвилі, то підіймались, то влягали поорані глетчерами гори. Час від часу вона зупинялась на хвилину, щоб трохи відпочила спина, і дивилась на людний

берег, що до нього вони прямували, та на морську протоку. Протока врізувалася далеко в берег, і в ній об'якорилось яких двадцяттеро великих пароплавів. Від берега до пароплавів і назад снували човни, баржі, каное і ще безліч різних маленьких суденець.

«Людина – невтомний трудівник, вічний борець з ворожими стихіями», – думала Фрона, пригадуючи своїх учителів, що до їхньої мудрості вона прилучилася під час лекцій та власних студій пізніми вечорами. Вона була дитина свого віку і чудово розуміла природний світ та його явища. І вона любила цей світ глибоко, ба навіть поважала його.

Деякий час чути було тільки хлюпотіння води під веслами Дела Бішопа. Раптом у нього промайнула одна думка.

– А ви не сказали мені свого ім'я, – промовив він з поблажливою гречністю.

– Мене звать Велс, – відповіла вона, – Фрона Велс.

На обличчі в нього відбилася величезна пошана, сливе побожність.

– Ви Фрона Велс? – промовив він повагом. – То Джекоб Велс ваш батько?

– Так, я дочка Джекоба Велса, до ваших послуг. Він протяжно свиснув і покинув весла.

– Ну як так, то вертайтеся на корму та підібгайте ноги, а то вони зовсім у вас промокнуть, – скомандував він. – І киньте оту вилівку!

– Хіба я погано працюю черпаком? – обурилась Фрона.

– Та не те! Ви працюєте якнайкраще... Але ви... ви...

– Я зовсім не змінилася з тієї хвилини, як ви дізналися, хто я така. Веслуйте собі – то ваша робота. А я свою робитиму.

– Ні, ви таки справді молодець! – вигукнув він у захваті й знову взявся до весел. – То це Джекоб Велс ваш батько! Як це я зразу не догадався?

Коли вони причалили до піщаної обмілини, що завалена була паками різного краму й захрясла людом, Фрона затрималася потиснути руку своєму перевізникові. І хоч цей вчинок з боку жінки, що найняла його для виконання певної роботи, здався перевізникові трохи чудним, та на те вона була дочка Джекоба Велса.

– Пам'ятайте, мій останній шматок хліба буде вашим, – нагадав він, не випускаючи її руки.

– І ваша остання сорочка також. Не забувайте цього!

– Одначе ви-и-и молодчага! – вирвалось у нього, коли він востаннє потиснув їй руку. – Далебі!

Коротка сукня не стримувала її вільних рухів, і Фрона з приємним подивом завважила, що замість дріботіти, як то звичайно на міських вулицях, вона ступала тепер широко й легко, ходюю людини, звиклої до далеких подорожей і нестатків. Не один шукач золота, поглянувши на її щиколочки, на дужі литки в сірих гетрах, думав собі про неї те ж саме, що й Дел Бішоп. А хто хоч раз глянув їй в обличчя, той обов'язково глядів ще на неї, бо її лице було щире й товариське, а в очах тремтіла ледве помітна усмішка, завжди ладна спалахнути, освітити все обличчя, скоро всміхнуться до неї чиїсь інші очі. Усмішка її бувала різна – весела чи співчутлива, пустотлива чи насмішкувата, – залежно від того, які почуття її викликали. А часом усе обличчя променилося в неї усмішкою, – усмішкою, що завжди була щира й приязна.

Цим разом Фрона мала багато причин усміхатись, коли, перетинаючи піщану відмілину, поспішала крізь натовп до рубленого будиночка, на який вона вказувала містерові Терстону.

На березі ж час, здавалося, повернувся назад, і транспорт набув первісних форм. Люди, що ніколи в житті не носили нічого, крім маленьких пакуночків, поробилися в'ючаками. Ніхто не йшов рівно, піднявши голову, – всі, зігнувшись, як дуга, важко переставляли ноги. В'ючне сідло – це була власна спина, і на цих спинах уже починали натиратися садна від ременів. Люди спотикались під незвичним тягарем, ноги плутались, як у п'яних, роз'їжджалися в різні боки; нарешті, їм темніло в очах, і вони падали край дороги разом зі своїми клунками. Інші, насилу стримуючи радість, вантажили своє манаття на двоколісні візки і бадьоро тягли їх, поки

застрявали десь на повороті, де дорогу заступали величезні кам'яні валуни. Там вони спізнавали закони мандрів по Алясці, кидали свої візки або котили назад і збували їх за шалену ціну якому-небудь новакові, який тільки вийшов на берег. Новаки, оперезані кольтами, набоями, мисливськими ножами – цього добра набиралось фунтів на десять, – бадьоро виступали в дорогу, але невдовзі насилу пленталися назад, кидаючи в розпуці револьвери, набої, ножі. Так задихаючись, обливаючись потом, покутували Адамові сини гріх свого далекого прашура.

Фроні було ніяково серед цього бурхливого людського потоку, серед людей, наче збожеволілих від жадоби золота. Навіть ця добре знайома місцевість, де кожен крок нагадував дівчині минуле, тепер, через цих чужинців, що метушилися, мов неприкаяні, здавалась їй якоюсь іншою. Чужими здавалися навіть старі, такі знайомі межові кілки. Все було, як колись, і водночас усе інакше.

Тут, у цій зеленій долині, де вона бавилась у дитинстві, де лякалася свого голосу, що переливався луною від глетчера до глетчера, – тут тепер никали вперед і назад тисячі людей, столочуючи ніжну траву, порушуючи тишу мовчазних скель. А там далі, в дорозі, були ще тисячі, а за Чілкутом – ще тисячі. По всьому узбережжю Аляски аж до самого Горну, скрізь, скрізь десятки тисяч людей, що підкорили собі й вітер і пару, вічних мандрівників з усього світу.

Як і колись, шумить і клекоче Дая, збігаючи до моря. Та предковічні її береги потоптані безліччю ніг людських, і люди безкраїми лавами тягнуть мокрі кодоли, а тяжко навантажені човни пливуть за ними проти води. Воля людини змагається з волею річки, і люди, перемагаючи, кепкуючи над старезною Даєю, все глибше та глибше втоптують дорогу для тих, хто прибуде пізніше.

Двері до складу, крізь які Фрона, бувало, часто бігала сюди й туди, де з острахом дивилась на таке незвичне для неї явище, як заблуканий мисливець або купець, що торгує хутрами, – зараз обложила галаслива юрба. Колись-то, як прийде кому лист «до запитання», – всі дивом дивуються, а тепер, заглянувши в вікно, вона побачила величезну, аж до стелі, купу листів. За цими ось листами й допоминався галасливо натовп. Перед складом, знадвору коло ваги, також товклися люди. Індіанин-носій кидав свою ношу на вагу, її власник-білий занотовував у записній книжці, скільки вона важить, і на вагу кидали іншу ношу. Кожна ноша була перев'язана ремінням, приготована для важкого переходу через Чілкут. Фрона пробилася вперед. Її цікавила ціна за перенесення вантажу. Згадалось їй, як колись за ношу для одного носія плачено по шість центів, себто сто двадцять доларів за тонну.

Якийсь новак важив своє добро. «Вісім центів», – звернувся він до індіан, заглянувши перше до свого путівника. Індіані глузливо зареготались і одказали гуртом: «Сорок центів!»

Новак похнюпився й заклопотано озирнувся. В очах у Фрони він помітив співчуття, і їй здалося навіть, що він пильно на неї подивився. Насправді ж то він вираховував, скільки доведеться виплатити за три тонни, рахуючи по сорок доларів за сто фунтів.

– Дві тисячі чотиреста доларів за тридцять миль! – вигукнув він. – Що мені робити?

– Краще платіть по сорок центів, – порадила Фрона, знизавши плечима, – а то вони зараз познімають ремені.

Чоловік подякував за раду, та не послухав її і далі торгувався. Один індіанець виступив наперед і почав розв'язувати ремені. Новак завагався, і саме як він ладен уже був поступитись, носії підняли ціну до сорока п'яти центів. Він тільки осміхнувся й кивнув головою, погоджуючись, коли тут підійшов ще один індіанець і почав збуджено про щось шепотіти носіям. Почулися радісні вигуки, і, поки новак добрав, що до чого, індіанці поскидали ремені й пішли геть, радісно сповіщаючи всіх, що ціна за приставку вантажу до озера Ліндермен підскочила до п'ятдесяти центів.

Натовп біля складу раптом чомусь захвилювався. Всі заклопотано перешіптувались, пильно вдивляючись у трьох чоловіків, що з дороги наближались до складу. А ті три нічим

не відрізнялися від інших шукачів золота. Вдягнені були погано, майже в лахміття. Десь-інде, серед порядного товариства, сільський поліцейський зараз би зацікавився ними і заарештував їх, як волоцюг.

– Француз Луї, – перебігало з уст в уста.

– Має в Ельдорадо три заявки, – промовив до Фрони її сусіда. – Варті не менш як десять мільйонів.

Коли глянути на француза Луї, що йшов попереду своїх товаришів, аж ніяк цього не подумалося б. Загубивши десь, певне в дорозі, шапку, він недбало пов'язав голову витертою шовковою хусткою. І хоч мав він отих десять мільйонів, сам ніс свого клунка на широких плечах.

– А другий хто?

– Біл Свіфтвотер, теж король Ельдорадо.

– Та невже? – спитала Фрона, не діймаючи віри.

– Авжеж! – вигукнув той самий. – Його портрет надруковано в усіх газетах, що вийшли протягом останніх шести тижнів. Гляньте! – Він розгорнув газету. – Портрет дуже схожий. Я так часто дивився на нього, що впізнаю його піку серед тисячі.

– А третій? – поспитала вона, мовчки схиляючись перед таким авторитетом.

Її інформатор піднявся навшпиньки, щоб краще роздивитись.

– Не знаю, – признався він ніяково і вдарив по плечу свого сусіда. – Це хто? Отой худорлявий, голений? В синій сорочці, з латкою на коліні?

В цю хвилину Фрона радісно скрикнула й кинулася вперед.

– Мете! Мете Маккарті!

Чоловік з латкою широко потиснув її руку, хоч і не впізнав її, і недовірко поглянув на неї.

– Ви мене не пізнаєте! – вигукнула Фрона. – Ні, ні, не кажіть мені, що впізнали! Коли б не було тут стільки глядачів, я обняла б вас, старий ведмедю!.. От і пішов Великий Ведмідь додому, до своїх маленьких ведмежат, – почала вона повагом. – А ведмежата були дуже голодні. І Великий Ведмідь сказав: «Відгадайте, що я вам, дітки, приніс?» Одне ведмежа сказало, що ягоди, а друге сказало, що рибу лосося, а третє сказало, що дикобраза. Тоді Великий Ведмідь засміявся: «Хо-хо!» – і сказав: «Ні, я приніс чудову, велику, гладку людину!»

Що далі він слухав, то більше починав собі щось пригадувати – це було видно по ньому, і коли Фрона замовкла, обличчя його зморщилось і він засміявся якимсь особливим, тихим сміхом.

– Та я і справді вас знаю, – сказав він, – тільки ніяк не можу згадати, хто ви така.

Вона показала на склад, з острахом дивлячись на нього.

– Ага, згадав! – Він одступив на крок, уважно приглядаючись до Фрони. Тут на його радісному обличчі раптом проступило розчарування. – Ні, цього не може бути! Я помилився. Ніколи не могли ви жити в цій халупі, – він показав на склад.

Фрона енергійно закивала головою.

– То це все ж таки ви! Маленька сирітка із золотою кучмою, яку я так часто розчісував! Маленька чарівниця, що босоніж бігала по цьому камінні!

– Так, так! – радісно підтвердила вона.

– Маленьке чортеня, що викрало запряжку собак і серед лютої зими помандрувало на Перевал, щоб довідатись, де кінчається світ!.. – А все це нарobili чарівні казки старого Мета Маккарті!

– О Мете! Любий старий Мете! Чи пам'ятаєте, як я пішла купатись із сиваськими дівчатками з індіанського табору?

– І я тоді за коси витяг вас із води!

– І загубили новісінького чобота.

– Та чому ж не пам'ятати! Це був страх який ганебний вчинок! А за чоботи я заплатив десять доларів у крамниці, вашому ж таки батькові.

– А потім ви через перевал помандрували в глиб країни і ми більше про вас нічого не чули. Всі гадали, що ви померли.

– Пам'ятаю це як сьогодні! Ви плакали в мене на руках і не хотіли на прощання поцілувати свого старого Мета. А проте ж поцілували-таки! – додав він з виглядом переможця. – Поцілували, коли зрозуміли, що я справді вас покидаю. Яка ви тоді були крихітка!

– Я тоді мала тільки вісім літ.

– А минуло вже дванадцять з того часу. Дванадцять довгих років провів я в глибині країни, ні разу не показувався між люди... Вам тепер має бути двадцять років?

– І я вже на зріст майже вас догнала, – додала, кивнувши, Фрона.

– Гарна з вас вийшла жінка – висока, струнка... – Він оглянув її критичним оком. – От тільки не завадило б бути трохи огряднішою.

– Не у двадцять же років, Мете! – заперечила вона. – Не у двадцять! Ось помацайте мою руку й побачите! – Вона зігнула руку й показала йому, як напружилися м'язи.

– М'язи сильні, – погодився він, доторкуючись до її руки. – Можна подумати, що ви добували шматок хліба тяжкою працею.

– О, я вмю кидати списа, знаю бокс, фехтування, – хвалилась вона, прибираючи відповідну поставу. – Вмю плавати, пірнати, скакати через мотузок двадцять разів упідряд, ходити на руках.

– То це вас так там учили! А я думав, що ви їздили вивчати різні науки, – сказав він незадоволено.

– Тепер, Мете, нові методи навчання. Тепер вас уже не відсилають додому з головою, начиненою всякими науками...

– ... та з такими кволими ногами, що вони не можуть здержати цієї вченої голови! Ну гаразд, дарую вам ваші м'язи.

– А як ваші справи, Мете? – запитала Фрона. – Як вам велося цих дванадцять років?

– Погляньте на мене. – Він широко розставив ноги, високо підняв голову, виставив уперед груди. – Перед вами стоїть містер Мет Маккарті, один з королів славетної династії Ельдорадо, і все це він здобув своїми власними руками. Мої володіння безкраї. Тепер у мене за одну хвилину добувається більше золотого піску, ніж я бачив за все своє попереднє життя. Тепер я їду в Штати розшукати собі спадкоємців. Я переконаний, вони повинні бути. В Клондайку знайдеш досхочу золота, але доброго віскі там немає, і я собі постановив, хоч кров з носа, випити справжнього віскі ще до смерті. А тоді вернуся в Клондайк керувати своїм майном. Слово честі, я один з королів Ельдорадо, і коли вам що-небудь таке буде потрібно, я радо позичу.

– Ви й тепер той самий старий Мет! Жодної зміни! – засміялася Фрона.

– А ви та сама чистокровна Велс, хоч м'язи у вас, як у призового борця, а мозок, як у філософа. Ну, ходімо, наздоженем Луї та Свіфтвотера. Кажуть, що Енді досі завідує складом. Побачимо, чи впізнає він мене, чи не вицвів мій образ на сторінках його спогадів.

– І мій теж, – Фрона схопила його за руку. У неї була кепська звичка хапати за руку тих, кого вона любила. – Вже десять літ минуло, відколи я виїхала звідси.

Ірландець пробивав собі дорогу серед натовпу, наче копер, і Фрона легко проходила слідом за ним. Новаки дивилися на них з пошаною, мов на якихось богів Півночі. Навколо знову загомоніли.

– Що це за дівчина? – запитав хтось. І Фрона, переступаючи поріг складу, почула початок відповіді: – Це дочка Джекоба Велса. Ви не чули ніколи про Джекоба Велса? Де ж ви досі були?

...

Розділ II

Вона вийшла зі світлистого березового гаю, і з першим промінням сонця, що золотило їй розплетені коси, подалась легкою ходою через росяну луку. Земля, пересичена вільгістю, стелилась під ноги м'яким килимом, а мокра трава, б'ючись об її коліна, розсипала довкола росу, що горіла на сонці, мов краплі-самоцвіти. Дівоче лице грало ранковим рум'янцем, очі сяяли молодістю і любов'ю. Зріши серед природи, що була їй за матір, Фрона палко любила старі дерева, зелені буйні трави і радісно прислухалась, як з тихим шелестом прокидалась від сну природа, вдихала пахощі вогкої землі.

Там, де горішній край луки стикався з вузькою темною смугою гаю, серед кульбаб із голими стеблами та яскравих зозулиних черевичків вона знайшла пучок великих фіалок, того різновиду, що росте на Алясці. Впавши на землю, вона заховала обличчя в запашні свіжі квітки, руками прихилиючи до скронь пурпурові голівки. Вона не соромилась своєї експансивності. Багато років блукала вона серед знегод, бруду і гарячкості великого світу, а тепер повернулась назад, усе така сама проста, чиста й здорова. І вона раділа, лежачи на землі, поринаючи думками в минуле, в ті часи, коли весь світ для неї вмщався в обрії, коли вона хотіла опинитись за Перевалом, щоб побачити «край світу».

В дитинстві вона жила невимушено й вільно і знала небагато життєвих приписів, зате дуже суворих. Їх можна було сформулювати виразом, який вона вичитала в пізніші роки: «Віра в їжу та притулок». «Це була батькова віра», – думала Фрона, згадуючи, з якою пошаною вимовляли люди його ім'я. Вона перейнялася цією вірою, – вірою, що вона перенесла з собою через «край світу», – туди, де людина, відійшовши від давньої правди, створила собі нові, егоїстичні догми, казуїстикою підперті. Цю віру вона зберегла й принесла з собою назад і залишилась така ж чиста, молода, радісна. Все це дуже просте, – думала вона. – Чому б їм не вірити в те, у що вона вірить – в їжу та притулок? Чому б не вірити в довгі мандрівки, в мисливський табір? Чому б не бути однієї віри з дужими, міцними духом людьми, що сміливо ставлять чоло несподіваній небезпеці, що одважно зустрічають смерть на суходолі чи на морі? Чому б не так? Віра Джекоба Велса, Мета Маккарті, індіанських хлопчиків, з якими вона колись гралась, індіанських дівчаток, з якими вона ладнала війни, віра вовкодавів, що везли санки і що бігали разом з нею по снігу, – це здорова, життєва, потрібна віра. Так вона думала і була щаслива.

Вільшанки дзвінко вітали її з березового гаю, і слух її наповнили звуки дня. Десь далеко подавала голос куріпка, пищала білка, перескакуючи над її головою з гілки на гілку, з дерева на дерево. Річки не видно було, та звідти долинали людські голоси. То шукачі золота, розбудившись, торували далі свій важкий шлях на Північ.

Фрона підвелася, відкинула волосся й машинально пішла старою стежкою поміж дерев, прямуючи до табору Джорджа, ватага племені дая. Дорогою їй спіткався голий, наче мусянжовий божок, хлопчик у лахмітних штаненятах. Він збирав хмиз і скинув на неї пильним поглядом через бронзове плече. Фрона весело привіталась до нього на мові дая. Та він тільки крутнув головою, глузливо зареготав і, покинувши свою роботу, гидко вилаявся. Вона не могла зрозуміти, чому він так повівся – давніш такого не бувало, – одначе, коли далі здибалася рослявого похмурого індіанця-сітху, то пройшла мовчки, нічого не сказавши.

Табір розташувався на узліссі. Побачивши його, вона зупинилась, вражена. Це не був уже колишній табір, де тісно тулився який десяток халупчин. Тепер тут виросло ціле містечко. Починалось воно на узліссі, потім розбігалось поміж купами дерев у долині і тяглося ген понад річкою, де на причалі стояли в десять і дванадцять рядів довгі каное. Сюди зійшлося стільки племен, скільки в давні часи не сходилось ніколи. Берег захряс ними на добру тисячу миль. Тут були індіанці не знаних їй племен з жінками, майном, собаками. Побачила тут Фрона людей з островів Джуно і Ренгела, побачила стіків з-поза Перевалу, що з подивом приглядалися до неї,

лютих чілкетів та прибульців з островів Королеви Шарлотти. Одні насуплено й грізно дивились на Фрону, інші знов, – а це було ще гірше – задержувато, запанібрата накидали її веселим оком і, сміючися, говорили погані слова.

Їхнє зухвальство не лякало, а сердило її. Їй було прикро, радість, що відчувала вона, повернувшись у рідний край, затьмарилась. Але Фрона невдовзі зрозуміла, що сталося: патріархальні звичаї, до яких вона звикла, живучи при батькові, відійшли назавжди. Ці люди занадто швидко скуштували здобутків цивілізації, і вона далась їм узнаки, мов огнем обпалюючи.

Полотнище в одному шатрі було відхилене. Заглянувши туди, Фрона побачила кількох виснажених індіан, що сиділи півколом, підігнувши під себе ноги. Купа побитих пляшок біля входу свідчила, що вони цієї ночі не спали. Якийсь білий, з підступним і хитрим обличчям, здавав карти, а на укривалі, що правило їм за стіл, лежали купами золоті та срібні монети. Ступивши ще кілька кроків, Фрона почула гудіння лотерейного колеса й побачила індіан, чоловіків і жінок, які охоплені азартом пускали на вітер свої загорьовані гроші заради якоїсь там фарбованої нікчемної цяцьки. По деяких халупах було чути недоладні розбиті звуки катеринки.

Одна стара баба, що обдирала коло шатра кору з вербової хворостини, підвела голову й верескливо скрикнула.

– Гі-гі! Тенас Гі-гі! – хвилюючись, прошамкотіла вона беззубим ротом.

Фрона, почувши цей голос, здригнулася. Тенас Гі-гі, Крихітка-Сміх! Це ж індіани так її колись прозвали. Вона обернулася і підійшла до старої.

– Невже ти мене не пам'ятаєш, Тенас Гі-гі? – бурмотіла стара. – А в тебе ж молоді, бістрі очі! Але Ніпоза так скоро не забуває.

– Так це ти, Ніпозо? – гукнула Фрона, повільно підбираючи слова. Вона ж так давно не розмовляла по-індіанському!

– Еге ж, це я, – відповіла стара жінка й увела її в шатро, меткого хлопчика виславши з якимсь дорученням. Вони посідали на землі. Стара ніжно гладила Фронину руку, заглядала їй у лице своїми каправими примерхлими очима.

– Еге ж, я Ніпоза. Я рано постарілась, як і всі наші жінки. Та сама Ніпоза, що вигляділа тебе, на руках виносила, коли ти ще була малою. Та Ніпоза, що прозвала тебе Тенас Гі-гі. Та Ніпоза, що рятувала тебе від смерті, коли ти хворіла, що збирала в лісі та в полі зілля, варила його та давала тобі пити. Ти мало змінилася, і я зразу тебе впізнала. Я підняла голову, як тільки помітила на землі твою тінь. Але ти таки де в чому й змінилася. Ти виросла велика, струнка, як верба, і сонце вже менше цілує твої щоки, ніж колись цілувало, хоч волосся твоє все таке ж неслухняне і такої ж самої барви, – морської трави, що пливе за водою, – і уста ті самі, що завжди ладні всміхнутися, але не плачуть ніколи. І очі в тебе такі ясні, правдиві, як були в ті часи, коли Ніпоза гудила тебе за пустощі, а твій язик не хотів вимовити брехливих слів. Гай-гай! А інші жінки, що тепер прибувають сюди, не такі, як ти!

– Чому в вас уже не поважають білих жінок? – запитала Фрона. – Коли я проходила вашим табором, чоловіки обсипали мене поганими словами, а коли я йшла через ліс, то навіть хлопчаки казали таке саме. Цього колись не було, в ті давні часи, коли я ще з ними гралась.

– Еге ж, еге ж! – відповіла Ніпоза. – Тепер це так. Але ти на них не нарікай. Не гнівайся на них. Кажу тобі, винні в цьому ваші жінки, що сюди приїжджають. Вони ні про кого з чоловіків не можуть сказати: це мій муж. А це зле. Жінки не повинні такі бути. Вони дивляться на всіх чоловіків безсоромними очима, говорять стидкі слова, серце у них нехороше. Ось чому в нас не поважають ваших жінок. Кажеш ти про хлопчаків – то на те вони й хлопчаки! А чоловіки... Звідки їм знати?

Полотнище в шатрі піднялося, і ввійшов старий дід. Він щось пробурмотів, побачивши Фрону, й сів на землі. Тільки з якоїсь нетерплячої жвавості його рухів можна було здогадатись, як він урадувався її присутностію.

– То, значить, Тенас Гі-гі вернулась до нас у ці погані дні? – промовив він різким одривчастим голосом.

– Чому погані, Мускиме? – запитала Фрона. – Хіба ваші жінки тепер не носять барвистішої одежі? Хіба у ваших шлунках не більш борошна, сала та іншої їжі білої людини? Хіба ваша молодь не багатіє, переносючи тягарі та з перевізництва? Хіба вже забувся давній звичай пожертви м'ясом, рибою та ковдрами? Чому ти кажеш, Мускиме, що настали погані часи?

– Все це правда, – відповів він урочистим тоном жерця, і спогад зблиснув йому давнім вогнем в очах. – Все це справді так. Наші жінки ходять у барвистішій одежі. Але тепер на них задивляються білі чоловіки, і вони не хочуть і поглянути на наших юнаків. І через те наше плем'я не росте, і маленькі діти не бігають гуртами по наших таборах. Ось як! У шлунках більш тепер їжі білої людини, але більше й поганого її віскі. Правда, молодь багатіє. Але юнаки проводять ночі за картами, і багатство їхнє зникає, і вони зневажають один одного неподобними словами, зчиняють сварки та бійки, часом і кров проливають. А старому Мускимові мало несуть тепер м'яса, риби та ковдр. Бо й молоді жінки забули давні звичаї, і юнаки вже не вірять у давніх богів. І через те тепер погані часи, Тенас Гі-гі, і старий Муским сумує, ждучи собі близької смерті.

– Ай, ай! Це правда! – хлипнула Ніпоза.

– Безумство твого народу перейшло й на мій народ, – казав далі Муским. – Люди з твого племені прибувають з-за солоного моря, мов ті хвилі морські. Хто знає, куди вони йдуть?

– Ай! Хто знає, куди вони йдуть? – голосила Ніпоза, хитаючись сюди й туди.

– Вони йдуть вперед і вперед, назустріч морозові й холодіві, вони йдуть не вгаваючи, хвиля за хвилею!

– Ай, ай! Назустріч морозові й холодіві. Це довгий шлях, шлях темряви та голоду. – Стара здригнулася й раптом схопила Фрону за руку, – І ти йдеш туди, за ними?

Дівчина кивнула головою.

– Тенас Гі-гі йде туди? Ай, ай, ай!

Полотнище заворушилось – у намет заглянув Маккарті.

– Так ось де ви, Фроно! А сніданок чекає вже на вас півгодини, і Енді, ця стара баба, аж тремтить з обурення. Добридень, Ніпозо, добридень, Мускиме, – звернувся він до Фрониних співрозмовників. – А втім, навряд чи ви запам'ятали моє обличчя.

Старі відповіли на привітання, але більш нічого не сказали.

– Не гайтеся, дитино моя, – звернувся Маккарті до Фрони. – Мій пароплав відпливає опівдні, і я не матиму коли й надивитись на вас. Та й Енді чекає з гарячим сніданком, і сам гарячкує.

Розділ III

Фрона махнула Енді на прощання рукою й вийшла на дорогу. Через плече в неї висів фотоапарат, на спині був маленький подорожній мішок, а в руці, замість альпенштока, вербовий патичок, що їй дала Ніпоза. Одягнена вона була в просту сіру одягу, пристосовану для мандрівки в горах. Матеріалу на таку одягу пішло мало, але вона була простора й не стримувала їй рухів.

З її багажем ще декілька годин тому вирушило дванадцять індіанців під доглядом Дела Бішопа. Напередодні, повернувшись із Метом Маккарті з табору сивашів, вона зустріла на складі Дела Бішопа – він там чекав на неї. Справу, в якій він прийшов, вони залагодили враз. Його пропозиція була ясна й проста. Фрона йде в глиб країни. Він також збирається туди. Їй потрібен провідник. Коли вона ще нікого не знайшла, то він саме той, кого треба. Він не сказав їй, як перевозив на берег, що вже бував у цій країні кілька років тому і знає її дуже добре. Щоправда, води він недолюбує, а мандрувати доведеться найбільше водою, та він цього не боїться. Він взагалі нічого не боїться. Крім того, він завжди ладен битися з ким завгодно й коли завгодно. Щодо платні, то з нього досить, щоб вона закинула за нього словечко Джекобові Велсу, коли вони прибудуть у Доусон, і він матиме все потрібне на цілий рік. Ні, ні, це не значить пайки в майбутній ділянці, він не хоче зв'язувати собі рук. Він заплатить за все, як тільки натовче у свій мішок золотого піску. Ну, то що вона думає з цього приводу? А Фрона таки надумалась, бо ще й не скінчила сніданку, як він уже пішов шукати для неї носіїв.

Вона помітила, що йде швидше, ніж більшість її товаришів подорожніх: всі вони несли на собі важкі клунки, і тому їм доводилось перепочивати що двісті-триста ярдів. Одначе вона насилу могла зійти з гуртом скандинавців, що йшли поперед неї. То були стрункі біляві велетні. Кожен ніс по сто фунтів поклажі, до того ж вони тягли за собою візка, на якому ще було добрих шістсот фунтів. Їхні обличчя сяяли, як сонце, радість життя грала-шумувала в них. Ця робота здавалася їм дитячою забавкою і зовсім не стомлювала. Вони жартували поміж себе на своїй незрозумілій мові, кожного зачіпали. З широких грудей у них виривався сміх і лунко розкочувався навкруги. Люди звертали їм з дороги, заздро дивились услід, бо вони підтюпцем бігли під гору, скоком летіли з гори, а ковані колеса на їхньому візку тільки гуркотіли по скелях. Нарешті вони зникли в темному мовчазному лісі і виринули знов уже поблизу річки, коло броду. На піщаній косі лежав утопленик, дивлячись мертвими очима просто на сонце. Якийсь чоловік безперестанку все питав роздратованим голосом: «А де ж його товариш? Хіба у нього не було товариша?» Інших двоє, покидавши з себе клунки, байдуже перебирали мерцеві пожитки. Один голосно проказував назву кожної речі, другий перевіряв та записував на шматку брудного грубого паперу. На піску валялись мокрі листи та квітанції. На носовій хустинці лежало кілька золотих монет. А на річці метушилися люди в човнах і не вдіяли мерцеві жодної уваги.

Скандинавці глянули на цю сцену, й обличчя у них на хвилину затьмарилися.

– А де ж його товариш? Хіба у нього не було товариша? – роздратовано спитав і їх чоловік.

Вони тільки похитали головами – вони не розуміли по-англійському.

Потім підійшли до берега, ступили у воду. З того боку хтось застережливо крикнув до них. Вони зупинилися й почали радитись. Тоді знову рушили вперед. Ті, що порались коло пожитків утопленика, повернулися й стали стежити за ними. Вода ледве сягала скандинавцям до пояса, але течія була прудка, і вони, бредучи, спотикались, а візка іноді потоком хилило вбік. Фрона відчувала, що у неї аж дух перехопило. Та найстрашніше місце вони вже перейшли. Двом переднім вода тепер доходила тільки до колін.

Раптом у того, що був ближче до візка, з плеча зсунувся ремінь. Клунок його перевісився набік, і він втратив рівновагу. В ту ж хвилину його сусід спіткнувся, й обидва враз попадали

в воду. Інших двох також збило з ніг, коли візок перекинувся і вода потягла його від броду на глибину. Ті два, що були попереду і вже майже вийшли з води, кинулись назад і вхопились за мотузки, щоб витягти візок. Але навіть для них, велетнів, це було понад силу. Дюйм за дюймом вони подавалися вниз, до виру.

Клунки тягли скандинавців на дно. Лише один, той, у якого зсунувся ремінь, тримався. Він виринув і поплив, тільки не до берега, а за водою – хотів допомогти товаришам. Двісті футів нижче по течії з води стриміла гостра зубчаста скеля. Тут їх і винесло на поверхню. Візок, все ще навантажений, виплив перший. Одне його колесо було розбите геть удрузки. Він кілька разів перекинувся в воді і знову затонув. За візком виринули люди, всі купую, мішма. Їх було об гостре каміння й зносило все далі, всіх, крім одного. З десятиро човнів кинулось їх рятувати, і Фрона, теж у каное, бачила, як він чіплявся закривавленими пальцями за камінь. Вона бачила його бліде обличчя, його надлюдські зусилля. Одначе він не зміг утриматись, і його понесло далі, – саме в ту мить, як підпливав до нього товариш, вільний від клунка... Обидва знову зникли під водою, потім показали на хвилинку на мілкішому місці, все ще не здаючися.

Того, що плив окремо від інших, урятували з човна, а решта зникла в глибокій, прудкій річці. З чверть години човни даремно шукали їх. Нарешті знайшли їхні трупи на міліні, за виром. Від човна, що йшов проти течії, відв'язали мотуз, випрягли з чийогось воза пару коней і витягли страшну поклажу на берег.

Фрона подивилась на п'ятьох молодих велетнів, що з потрошеними кістками лежали в болоті. Тепер їм до всього вже було байдуже – все для них закінчилось. Вони все ще були припряжені до візка, непотрібні клунки все ще висіли за плечима. Шостий сидів коло них, мов громом прибитий, на очах ні сльозинки. А за яких десять кроків від них безупинним потоком котилося життя, і Фрона, замішавшись у цей потік, рушила далі.

Темні гори, вкриті ялиновим лісом, насувались аж до річища Даї, і волога земля, що ніколи не бачила сонячного проміння, під ногами перетворювалась у багнюку й трясовину. Тоді люди протоптували іншу стежку. І тих стежок скрізь було багато. Ідучи такою стежкою, Фрона натрапила на чоловіка, що безтурботно лежав боком у болоті, розкинувши ноги. Одну руку йому притисло до землі вагою його власного тіла та ще й клунком. Одна шока вгрузла в грязюку, проте обличчя його було спокійне. Побачивши Фрону, він одразу зрадив, і в очах йому заграла посмішка.

– Ну те й довго ви барилися! – звернувся він до неї. – Я вже тут вас цілу годину дожидаю.

– Отож-бо, – казав він далі, коли Фрона нагнулася над ним. – Відстебніть ремня. От каторжна пряжка! Я ніяк не міг до неї дістатись.

– Ви не забилися? – запитала Фрона.

Він скинув клунка, стрепенувся й помацав звихнену руку.

– Ні! Цілий, мов новенький долар! Спасибі вам. Навіть не вдарився. – Він випростався і обтер брудні руки об гілки найближчої ялини. – Завжди мені не щастить! Зате хоч добре віддихав, так що нічого нарікати. Бачте, я спіткнувся об корінь та й простягся. Лежу, як мала дитина, не підведусь ніяк. А все та пряжка: не дістану до неї, та й годі! Цілу годину пролежав. Бо люди всі беруться нижньою стежкою.

– Чом же ви не гукнули нікого?

– Щоб хтось ліз до мене на гору сюди? Вони й так потомились, аж падають. Ні, це вже пробачте. Нічого ж такого важливого не трапилось! Коли б хто примусив мене дертися до нього на гору тільки через те, що він спіткнувся, я, певне діло, витяг би його з болота, але потім втовкмачив би знову туди, ще й не раз. Врешті я був певний, що як-не-як, а хтось таки надійде.

– Е, то ви таки молодчага! – гукнула Фрона, згадавши слова Дела Бішопа. – Для цієї країни ви придатні.

– А так, – відповів він, закинувши на плечі клунок та бадьоро вирушаючи в дорогу. – Добре я одначе віддихав.

Стежка через болото прикро спускалася до річки. Пінява вода, шумуючи, обмивала струнку сосну, що лежала впоперек річки замість кладки. Гнучкий стовбур під тиском течії ритмічно погойдувався, а ноги носіїв, що ним перейшли, вигладили його змиту водою поверхню. Перед Фроною було вісімдесят футів дуже небезпечного шляху. Вона ступила на стовбур, що захитався під її ногою, почула ревіння хвилі, побачила, як шалено рине вода, – і повернула назад. Тут вона порозв'язувала шнурівку у своїх черевиках – ніби для того, щоб міцніш її позатягати. Тим часом з лісу вийшов гурт індіан і почав болотом сходити до річки. Попереду було троє-четверо чоловіків, за ними багато жінок, усі навантажені величезними клунками. За жінками дріботіли діти, теж з клуночками на плечах, а позад усіх, висолопивши язика та важко дихаючи, йшли із вантажем п'ять чи шість собак.

Індіяни скося поглянули на Фрону, і один щось промовив стиха. Фрона не почула його слів, але стриманий сміх, що перебіг натовпом, промовляв ясніше за слова. Обличчя її спалахнуло, вона почувала себе зневаженою, одначе вдала, що нічого не розуміє. Провідник їхній станув набік, і всі індіяни, один по одному, перейшли непевною кладкою через річку. На середині річки стовбур під вагою людського тіла вгинався аж під воду, і тоді доводилося ступати по кісточку в бурхливих холодних хвилях. Але навіть маленькі діти переходили не вагаючись. За ними перейшли собаки. Вони скиглили, відступали назад, але люди їх підгонили. Коли вже всі перейшли, старший їхній звернувся до Фрони.

– Ідіть битим шляхом, – сказав він, показуючи на гору. – Вам краще пройти битим шляхом. Хоч воно й далі, та для вас зручніше.

Але вона хитнула головою й почекала, поки він перейде на той бік. В ній прокинулись гордощі, не тільки її, а й цілої раси. І ці останні переважили над самолюбством. Вона ступила на кладку на очах у тубільців і рушила в білий пінявий вир.

Проходячи стежкою, вона побачила якогось чоловіка, що сидів край дороги й плакав. Клунок його, обв'язаний невмілими руками, валявся на землі. Одного чобота він скинув. Його нога вся вкрилася пухирями і страшенно розпухла.

– Що таке сталося? – спитала Фрона, зупинившись.

Він глянув перше на неї, потім униз, туди, де в темряві, немов живе срібло, виблискувала річка Дая. Сльози ще застилили йому очі, і він не переставав хлипати.

– Та що таке? – спитала вона знову. – Чи я не можу чим вам допомогти?

– Ні, – одказав він. – Як ви мені допоможете? Я покалічив собі ноги, мало не злавав хребта, стомився до смерті. Яка тут може бути поміч?

– Ну, це нічого! – сказала вона бадьоро. – Могло трапитись і гірше! Подумайте про тих, що тільки-но вийшли на берег. Мине добрих два тижні, доки вони доплентаються зі своїми клунками сюди. А ви вже тут!

– Але ж мої товариші покинули мене і пішли вперед, – хлипав чоловік, немов хотів розжалобити її своїм голосом. – Я один тут, як палець, – скаржився він далі. – І не можу ступити й кроку. Подумайте про мою жінку, про дітей. Вони залишилися в Штатах. Коли б вони тепер поглянули на мене! Я не можу до них повернутись, далі йти теж не можу. Сили не вистачає. Я не можу працювати, як коняка. Не на те я вродився, щоб робити конячу роботу. Я помру. Знаю, що помру, коли буду так важко працювати. Що маю чинити?

– А чому ваші товариші покинули вас?

– Бо я не такий дужий, як вони. Бо я не міг нести такої ваги, як вони. Вони насміхалися з мене і, нарешті, покинули зовсім.

– Вам ніколи не доводилось так надсаджуватися? – спитала Фрона.

– Ні.

– Ви маєте вигляд здорової, дужої людини. І важите ви не менш, як сто шістдесят п'ять фунтів, авжеж?

– Сто сімдесят, – поправив він.

– По вас не видно, щоб ви коли на що хворіли. Були ви коли-небудь хворі?

– Ні.

– А хто ваші товариші? Гірники?

– Вони ніколи не були гірниками. Вони працювали в тій установі, що й я. Ось чому мені кривдно! Ми працювали разом багато років, а тепер вони пішли, покинули мене одного, і все тільки через те, що я не міг іти так швидко, як вони.

– Друже мій! – Фрона відчула, що в ній заговорила представниця її раси. – У вас стільки сили, як і в них. Ви можете так само працювати, як вони, можете понести таку саму вагу. Ви тільки слабкодухі. А тут не місце для слабкодухих. Ви не можете так працювати, як кінь, тільки тому, що не хочете. Ця країна таких не потребує. Для Півночі потрібні дужі люди, дужі духом, а не тілом. Тіло – то ще пусте. Тож вертайтеся в Штати. Ви нам не потрібні. Коли ви підете далі, то загинете. А що тоді буде з вашою жінкою, з діточками? Спродайтеся тут і повертайтеся додому. За три тижні будете вдома. Прощайте!

Вона проминула Овечий табір. Десь вище в горах під тиском підземних вод рушив з місця величезний глетчер, і вузьким скелястим міжгір'ям посунули вниз тисячі тонн льоду й води. Стежка ще ослизла від намулу. Люди безнадійно метушилися серед перекинутих наметів і ям, де зберігалася живність. Дехто, гарячково поспішаючи, копав землю, а ті трупи, що непорушно лежали край дороги, без слів пояснювали причину цієї хапливої роботи. Кількасот ярдів далі усе ще тривала руїнницька робота потоку. Люди тікали, рятуючи життя. Щоб хоч хвилюк відпочити, вони складали свої речі на каміння, що де-не-де витикалося, а тоді знову бралися до каторжної праці.

Полуденне сонячне проміння вогнем палило скелю Вага. Лісу тут уже не було, і від голого каміння розходилася страшена пекота. По боках смугами тягнувся лід, місцями виглядала понура, гола земля, а над усім підносив свою обвітрену вершину Чілкут. По нерівному незарослому схилу виткою вервечкою караскалися люди. І цій вервечці кінця-краю не було. Починалась вона внизу, біля останніх карлуватих кущів, тяглася, чорніючи, блискучим крижаним полем, і виляса повз Фрону, що сиділа, підсилюючись, при дорозі. Вона в'юнилась усе вище та вище по крутовині, тоншала, ставала ледве помітною й зникала, нарешті, по той бік хребта.

У Фрони на очах вершина Чілкуту повилася туманом і хмарами. І закрутилася злива й хуртовина над пігмеями, що повзли по його узбіччю. Денне світло погасло, і ніч запала надворі, та Фрона знала, що десь там, угорі, довгою стрічкою, мов мурашки, все вище й далі дряпаються люди. І вона аж затремтіла від думки про одвічне прагнення людини панувати над природою, і ця думка додала їй нової сили, і вона відважно прилучилася до валки, яка виходила з бурі там, позаду, і знову ховалась у бурю онде попереду.

У вихристовому тумані Фрона перейшла самий Перевал і, чіпляючись руками й ногами, сповзла схилом згаслого вулкана – могутнього пращура Чілкуту. На березі темного озера, що заповнило жерло вулкана, Фрона зупинилась. Озером ходили сердиті, вкриті білою піною хвилі. Берег був поритий сотнями ям, повних різної поклажі, що чекала перевозу. Та на озері не було видно жодного човна. На скелі під старою парусиною стояв хисткий наметик, зроблений з жердин. Фрона розшукала його власника, молодого хлопця з щирим обличчям, розумними чорними очима та енергійним підборіддям. Так, він справді перевізник; тільки сьогодні він не працює. Озеро занадто бурхливе, щоб перевозити. Звичайно він бере за перевіз по двадцять п'ять доларів з пасажира, але сьогодні він нікого не везтиме. Адже він уже сказав, що сьогодні розходилася завелика хвиля. Ото через це.

– Ну, а мене ви, мабуть, перевезете? – спитала Фрона. Він хитнув головою і поглянув на озеро.

– З того боку хвиля ще більша. Навіть великим дерев'яним човном не доберетесь. Один човен відважився вийти з кількома пасажирами, і його віднесло до західного берега. Всі бачили. А звідти, треба вам знати, немає дороги, отже, обійти кругом озера неможливо. Їм доведеться там і отаборитися, поки притихне буря.

– А все ж їм краще, ніж мені. Всі мої речі в Щасливому таборі, і мені не випадає тут залишатись. – Фрона ласкаво усміхнулася, та в її усмішці не було благання, ані сліду тої жіночої безпорадності, що намагається викликати в дужому чоловікові лицарські почуття. – Подумайте ще раз та вже перевезіть мене.

– Ні!

– Я вам заплачу п'ятдесят доларів.

– Кажу, що ні!

– Та я ж нітрохи не боюсь.

Очі хлопцеві спалахнули гнівним блиском. Він раптово повернувся до неї, хотів щось сказати, та, враз передумавши, не вимовив тих слів, що от-от мали зірватись йому з язика. Вона догадалась, що в її словах він відчув натяк, і хотіла виправдатись. Однак, зваживши, промовчала, бо зрозуміла його вдачу, зрозуміла, що лише ця мовчанка й може примусити його поступитися. Так вони обоє й стояли, нахилившись проти вітру, як це роблять моряки, коли хитається палуба, свердлячи одне одного очима. Його волосся прилипло йому до лоба, а Фронині довгі коси маяли на вітрі, несамовито хльостаючи її по щоках.

– Ну, йдіть, чи що! – сердитим рухом він зіпхнув човна на воду і кинув у нього весла. – Лізьте! Я перевезу вас, тільки ваші п'ятдесят доларів ні до чого. Я візьму з вас звичайну платню, ні цента більше.

Бурхливий вітер підхопив легеньке суденце й відкинув його вбік футів на двадцять. Їх безупинно обливало водяними бризками, і Фрона одразу взялася за черпака.

– Нас, мабуть, віднесе до західного берега! – кричав він, налягаючи на весла, – Гарно ви клепаєтесь! – Він сердито глипнув на неї.

– Ні, – відказала вона. – Вклепаємось-то ми обоє. Нам доведеться ночувати ніч без намету, без ковдр, без вогню. Але не думаю, щоб це сталося.

Вона вилізла з човна на слизьке каміння, допомогла йому витягти суденце та вилити з нього воду. Мокрі, голі скелі кругом обступили її. Не вгаваючи сипав мокрий сніг. Крізь снігову завісу в сутінках ледве можна було помітити кілька ям, повних води.

– Вам треба поспішати, – сказав перевізник, подякувавши їй за поміч та спускаючи човна на воду. – Звідцілья до Щасливого табору дві години ходи, та ще під гору. Аж до самого табору не буде жодної деревини. Вам треба якнайшвидше вирушати. Бувайте здорові! Фрона потисла йому руку й сказала:

– Ви відважний чоловік!

– Та що там! – Він, мов залізними кліщами, здавив їй руку і захоплено поглянув на неї.

З десятків потворних наметів тулилося на узліссі. То був Щасливий табір. Стомлена Фрона блукала поміж наметами. Мокра одежа прилипала до тіла, несамовитий вітер кидав нею на всі боки. Крізь парусинову стіну одного намету Фрона почула добірну лайку. Вона була певна, що це Дел Бішоп. Та, заглянувши туди, побачила, що помилилась. Вона шукала далі, аж поки дійшла до останнього намету в таборі. Розхиливши полотнище, Фрона глянула всередину. При світлі свічки вона побачила лише одного чоловіка, що стояв на колінах і завзято роздмухував огонь в закуреній юконській пічці.

Розділ IV

Звільнивши нижні закріплювачі в полотнищі, вона ввійшла всередину. Чоловік усе роздмухував вогонь, не помічаючи її присутності. Фрона кашлянула, і він підвів почервонілі від диму очі.

– Авжеж, – промовив він досить неухважно. – Прикріпіть полотнище і влаштуйтеся собі.
– Сказавши це, він знов узявся до свого вітряного діла.

«Бодай він хоч гостинний», – промайнула в неї думка. Вона скорилась його команді і підійшла до пічки.

Оберемок карлуватих ялинок, сучкуватих і мокрих, лежав біля пічки. Фрона добре знала цю ялину, що звичайно стелиться та в'ється по скелях, чіпляючись корінням за тонкий шар землі, що заліг по розколинах. Вона зовсім не подібна до своїх південніших посестр і рідко підіймається над землею вище як на фут. Фрона заглянула в пічку, побачила, що вона майже порожня, і наклала туди повно мокрого віття. Чоловік підвівся з колін, кашляючи від диму, що зайшов йому в легені, і схвально хитнув головою.

Відсапавшись, він сказав Фроні:

– Сідайте й сушіть свою спідницю. Я приготую вечерю.

Він поставив кавника скраю на пічці, вилив у нього рештки води з відра й вийшов з намету принести води.

Як тільки він зник за полотнищем, Фрона шатнулася до свого дорожнього клунка і, коли він за хвилину вернувся, вже була в сухій спідниці, а мокру викручувала. Доки він порався коло скриньки з харчем, доки діставав тарілки й інше начиння, вона протягла мотузку в наметі між стовпцями і повісила мокру спідницю. Виявилось, що тарілки брудні. Він почав їх мити, а вона тим часом повернулася спиною і хутенько змінила панчохи. Ще з дитинства Фрона знала, що в дорозі найбільше треба берегти ноги. Вона поставила мокрі черевики на купу дров за пічкою, сама ж узула м'які, гарні мокасини індійського виробу. Вогонь у печі вже розгорівся, і вона подумала собі, що білизна висохне й на тілі.

За весь цей час вони й словом не перекинулись. Чоловік не тільки мовчав – він порався коло печі з таким заклопотаним виглядом, аж Фрона вирішила, що його зовсім не цікавлять ті пояснення, які вона мала на думці. Вся його поведінка свідчила про те, ніби йому не вперше приймати в себе молоду жінку, хоч би вона й зайшла до нього серед ночі, в бурю. Все це їй неначебто й подобалось і разом непокоїло, бо вона не розуміла, чому він так чудно з нею поводить. Вона якось невиразно відчувала, що він бачить в її появі щось таке, чого вона не розуміє. Кілька разів вона лагодилась забалакати, але він звертав на неї так мало уваги, що їй навіть язик не повертався.

Відкривши сокирою бляшанку м'ясних консервів, він підсмажив кілька шматків бекону, тоді відставив сковороду і зварив кави. Зі скриньки з харчем він витяг кусень черствого коржа, оглянув його непевно, метнув швидкий погляд на Фрону і викинув той кусень геть. Потім узяв торбину з морськими сухарями, висипав з неї на церату все, що там залишалось. Сухарі вже давно покритились, а крихти так вимокли на дощі, що перетворились на кашу брудно-білого кольору.

– Оце все, що я маю замість хліба, – сказав він, – Сідайте ближче і їжте.

– Стривайте! – Він не встиг щось відповісти, як Фрона миттю висипала сухарі на сковороду, на м'ясо та сало. До цього вона додала дві чашки води, хутко перемішала й поставила на вогонь. Коли страва закипіла, вона порізала м'ясо на шматочки і знову перемішала. А коли вона ще, не жалуючи, обсипала все це сіллю та перцем, від сковороди розійшлися чудові пахощі, збуджуючи апетит.

– Сказати по правді, надзвичайно смачна річ, – промовив він, тримаючи тарілку на колінах та пожадливо поїдаючи незвичну страву. – Як це називається?

– Мокрий гуляш, – відказала коротко Фрона, і далі їли мовчки.

Наливаючи йому чашку кави, Фрона все пильно поглядала на нього. Обличчя його, думала вона, приємне, а разом з тим і енергійне. В ньому почувалась сила. Сила ця поки що дрімала, не виявляла себе.

Видно, він вчився, – вгадувала Фрона далі. Студентів вона багато бачила і звернула увагу, що в них очі ставали якісь напружені від довгого сидіння над книжкою при гасовому світлі. В його очах була саме така напруженість. Карі, відзначала вона далі, і гарні, саме такі, які личать чоловікові. Але насипаючи йому другу тарілку, вона з подивом завважила, що ці очі, хоч і карі, були незвичайного відтінку, вони мали колір стиглого горіха. Вона була певна, що при денному світлі, та ще як він добре себе відчуває, вони мають здаватись сірими, ба навіть синьо-сірими. Фрона це знала, бо найближча її подруга в школі мала такі очі.

Його каштанове волосся, що вилискувало при свічці, злегка кучерявилось, а рудуваті вуса м'яко слалися над устами. Що ж до іншого, то його чисто виголене обличчя було по-чоловічому гарне. Спершу Фроні не сподобались ці трохи запалі щоки й широкі вилиці. Та, глянувши на його добре збудовану струнку постать, з добре розвиненими м'язами, широкими грудьми й дужими плечима, вона подумала, що ці западини нічого не вадять – вони не свідчили про виснаження, це ясно було знати з його міцної статури. Щоки злегка позападали хіба через те, що він не любив їсти зайвого. Зросту він мав п'ять футів і дев'ять дюймів – це вона докладно вирахувала, як досвідчена спортсменка. Було йому літ двадцять п'ять чи тридцять, так Фроні здавалось, – мабуть, ближче до двадцяти п'яти.

– У мене дуже мало шерстяних уквивал, – одривчасто промовив він, поставивши чашку на скриньку з харчем. – Я не сподіваюсь, щоб мої індіани повернулися з Ліндермену до ранку. А тут, у таборі, не залишилось нічого, крім кількох мішків борошна та дечого з одягу, – все вже відправлено вперед. Щоправда, в мене є кілька теплих пледів, і вони любісінько правитимуть нам за уквивала.

Він повернувся до неї плечима, наче не чекаючи відповіді, і витяг з гумового чохла сувій уквивал. Потому виклав з мішка два теплі пледи та кинув їх на постіль.

– Ви, певно, артистка з оперети?

Він, очевидячки, запитував без найменшого зацікавлення, так, аби щось сказати, немов наперед знав стереотипну відповідь. Але для Фрони це запитання було немов удар в лице. Вона згадала Ніпозину філіппіку про білих жінок, що прибувають до цієї країни, і цілком зрозуміла своє фальшиве становище, зрозуміла, за кого він її має.

А він тим часом, не чекаючи відповіді, казав далі:

– Тієї ночі було в мене дві таких зірки з оперети, а позавчора – аж три. Тільки я мав тоді чим постелитись. У них погана звичка губити в дорозі свій багаж, правда? Воно трохи й дивно, але я особисто ніколи не знаходив того багажу, що вони порозгублювали. І всі вони, як видно, артистки неабиякі! Серед них ніколи не буває артисток на другі чи на треті ролі, ніколи! Ви теж, мабуть, граєте перші ролі?

Кров кинулася їй в обличчя, і це ще більше розгнівало її, ніж його слова. Вона знала, що може добре володіти собою, однак почервоніле обличчя ніби доводило її замішання, хоч цього насправді й не було.

– Ні, – відповіла вона холодно. – Я не артистка з оперети.

Він нічого не сказав на це. Кинувши на землю по один бік пічки кілька мішків з мукою, він влаштував щось на кшталт постелі, потім те саме зробив з рештою мішків – розклав їх з другого боку пічки.

– Але ви все-таки артистка, хоч і іншого штибу, – кинув він, зневажливо притиснувши на слові «артистка».

– На жаль, я ніяка не артистка.

Ковдра, що він складав, випала йому з рук, і він випростався. Досі він майже не дивився на неї. А тепер почав пильно приглядатися. Оглянув її всю, примірявся, як пошите її вбрання, яка в неї зачіска. Минуло кілька хвилин.

– То вибачайте, будь ласка, – вимовив він нарешті, і знову втупив у неї очі. – В такому разі ви дуже нерозсудлива жінка, що тільки марить про багатство й не думає про небезпеки під час такої подорожі. До цього краю приїзять тільки дві категорії жінок – такі, що гідні поваги, себто дружини й дочки, та такі, що не заслуговують на жодну повагу. Останні з чемності називають себе оперетовими зірками, артистками, а ми, теж заради чемності, вдаємо, ніби віримо їм. Так, так, я знаю, що ви хочете сказати. Тільки пам'ятайте – жінки, які сюди прибувають, повинні бути або такі, або такі, – не інакше. Середини немає, і ті, хто намагається знайти третій шлях, нехай не надіється, що їм поталанить. Ви дуже, дуже нерозсудлива дівчина. Вам треба б вернутись назад, поки ще не пізно. Я позичу вам грошей на дорогу до Штатів. Коли ви на це подивитесь просто як на позику від зовсім чужої вам людини, я завтра пошлю з вами індіанця – він доведе вас до Даї.

Разів зо два Фрона пробувала перебити його мову, але він владним рухом руки примушував її мовчати.

– Дуже вам дякую... – почала вона, та він перехопив:

– Нема за що, нема за що!

– Дуже вам дякую, – сказала вона знову, – але справа в тому, що ви помиляєтесь. Я тільки оце прибула з Даї і сподівалась, що знайду тут, у Щасливому таборі, носіїв з моїм багажем. Вони вирушили за кілька годин раніш мене, і я не можу зрозуміти, як я їх випередила. А втім, тепер я розумію! Сьогодні вдень на озері Крейтер прибило вітром до західного берега якийсь човен. Це, певно, вони й були на тому човні. Отут ми й розгубились, і я випередила їх. Щодо мого повороту, то я ціную ваш порив, дякую вам за те, що ви пропонуєте мені свою допомогу, але мій батько живе в Доусоні і ми з ним не бачились три роки. Крім того, я сьогодні вийшла аж із Даї, страшенно стомилася й дуже хочу відпочити. Отже, коли ви дасте мені й на ніч притулок, то дозвольте вже лягти спати.

– Це неможливо! – Він відкинув убік ковдри, сів на мішках з борошном і непорозуміло подивився на Фрону.

– А чи є... Чи є жінки по інших наметах? – спитала вона, вагаючись, – Я не бачила жодної, та, може, я просто не помітила.

– Був чоловік з жінкою, але сьогодні рано вони вирушили далі. Ні, тут немає жінок... Хоча, правда, двоє чи троє їх є в одному наметі, тільки... тільки вам бути з ними не годиться.

– Ви гадаєте, що я побоююсь піти до них у намет? – палко спитала вона. – Адже вони жінки, самі ви це кажете.

– Але я сказав, що це не годиться, – промовив він неухважно, дивлячись на парусину, що надималась від вітру, та прислухаючись, як завиває буря. – Такої ночі, як сьогодні, можна загинути, коли не мати притулку. А в інших наметах ніде й пальця стромити, – думав він уголос. – Це я знаю. Вони попереносили всі свої запаси з ям у намети, щоб не позамокали. І в наметах так тісно, що й не повернешся. Крім того, негодою загнало сюди ще з десятеро мандрівців. Двоє чи троє просилися до мене на ніч, коли не знайдуть ніде місця. Мабуть, вони десь притулились, та це ще не означає, що є вільне місце. І крім того... – Він замовк, не знаючи, що казати. Неможливість знайти якийсь вихід була очевидна.

– Могла б я цього вечора дійти до Глибокого озера? – спитала Фрона, забуваючи про себе та жаліючи його. Тут вона схаменулась і зареготалась зі своїх слів.

– Ви не зможете в темряві переправитись через річку. – Він спохмурнів через її легковажність. – І дорогою немає іншого табору.

– Ви боїтесь? – спитала вона трошки насмішкувато.

- Я боюся не за себе.
- В такому разі я ляжу спати.
- Я можу цілу ніч сидіти та підтримувати вогонь, – запропонував він, помовчавши трохи.
- Дурниця! – скрикнула вона. – Ніби так дотримаєтесь тих дурних законів пристойності!

Ми не в цивілізованій країні, а на півдорозі до полюса. Лягайте спати!

Він знизав плечима, погоджуючись.

– Гаразд. Що ж я маю тепер чинити?

– Помогти мені влаштувати постіль, от що. Мішки лежать поперек. Дуже вам вдячна, але в мене є кості та м'язи, що протестують. Посуньте-но їх сюди!

За її вказівками він розклав мішки вдовж стін намету, у два ряди. Між мішками утворилася западина, і лежати було б незручно. Тож, ударивши скількись там разів обухом сокири по мішках, вона трохи зарівняла западину. Потім, склавши втрое укривало, простелила його поміж мішків.

– Гм! – пробурмотів він, неначе сам до себе. – Тепер я розумію, чого мені так незручно було спати. Треба й собі так зробити.

І він хутко переклав мішки на своїй постелі.

– Видно, що ви не звикли мандрувати по цій країні, – зауважила вона, застеляючи укривало зверху та сідаючи на постіль.

– Мабуть, що так, – відказав він. – А ви що знаєте про такі мандрівки? – пробурчав він перегодом.

– Досить, щоб знати, що робити, – сказала Фрона, ухиляючись від відповіді.

Вона повитягала з печі сухі дрова і наклала туди мокрих.

– Чуєте, надворі яка буря? – сказав він. – Погода все гіршає, якщо справді може бути ще гірша.

Намет гойдався під натиском вітру, парусина надималась і тріщала, дощ та сніг тарабанили над головою. Здавалося, це вже була не просто сутичка, а що природа вчинила справжній бій. Коли трохи затихало, було чутно, як вода збігає по боках намету і шумить, немов маленький водоспад. Він підвівся і з цікавості доторкнувся до мокрої стелі. І раптом із того місця, де він торкнув пальцем, ринула вода просто на скриньку з харчем.

– Не робіть цього! – вигукнула Фрона, скочивши з місця. Вона міцно притулила пальця туди, де протікало, і хутко провела пальцем по парусині до бокової стіни. Текти перестало вмить. – Не треба цього робити! – повторила вона.

– Господи, – мовив він у відповідь, – ви сьогодні прийшли сюди аж від самої Даї! Невже ви ще можете рухатись?

– Через велику силу, – призналася вона щиро. – І мені дуже хочеться спати.

– На добраніч! – сказала вона через кілька хвилин, задоволено простягаючись під теплою ковдрою. А ще за чверть години озвалася знову:

– Слухайте! Ви не спите?

– Ні, – Голос його приглушено доходив до неї з-за печі. – А що таке?

– Ви накололи скалок?

– Скалок? – сонним голосом перепитав він. – Яких скалок?

– А щоб розтопити в пічці завтра рано. Встаньте та наколіть!

Він мовчки скорився і не встиг закінчити роботу, як вона вже міцно спала.

Коли вона прокинулася, пахло тим самим беконом. Був ранок, і буря вщухла. Сонце, весело освітлюючи затоплений край, крізь відкинуте полотнище заглядало в намет. Робота вже почалася. Повз намет проходили люди, навантажені клунками. Фрона повернулася на бік. Сніданок був готовий. Господар, поставивши в духовку грудинку зі смаженою картоплею, підпирав дверцята двома трісками.

– Доброго ранку! – привіталася вона.

– І вам доброго, – відказав він, підвівшись і беручи в руки відро. – Я не питаю вас, чи добре ви спали. Знаю, що добре.

Фрона засміялась.

– Я йду по воду, – пояснив він. – Сподіваюсь, що, поки я повернуся, ви будете готові до сніданку.

Гріючись після сніданку проти сонця, Фрона помітила знайомий їй гурт людей, що наближався дорогою від озера Крейтер до глетчера. Вона сплеснула в долоні.

– Он ідуть носії з моїм добром, і з ними Дел Бішоп. Йому, мабуть, дуже соромно, що загубив мій слід. – Надіваючи на плечі фотоапарат і дорожній клунок, вона повернулася до чоловіка, що дав їй притулок на ніч.

– Мені залишається тільки попроситися з вами та подякувати за гостинність.

– Зовсім немає за що дякувати. Що там про це говорити! Я б зробив те саме для кожної...

– Оперетової артистки?

Він докірливо поглянув на неї і казав далі:

– Я не знаю, хто ви, та й знати не хочу.

– Ну, я не буду такою жорстокою. Я знаю, що вас звати містер Ванс Корліс. Я, бачите, прочитала ваше ім'я на пароплавних наліпках, – пояснила вона. – Прошу завітати до мене, коли будете в Доусоні. Моє ім'я Фрона Велс. До побачення!

– То Джекоб Велс ваш батько? – крикнув він їй навздогін, коли вона легкою ходою вибігла на стежку.

Вона обернулася і кивнула головою.

Делу Бішопові не тільки не було соромно, а він навіть не турбувався про неї.

– Велси не загинуть, можна бути певним, – потішав він сам себе, засинаючи напередодні вчора, – але ж був сердитий – сердитіший за чорта, сказавши його словом.

– Добридень, – привітався він. – З вашого обличчя видно, що ви переночували цю ніч якнайкраще й обійшлися без мене.

– Сподіваюсь, ви не турбувалися? – спитала вона.

– Турбувався? За Велсову дочку? Хто? Я? Ніколи у світі! Я мав багато турбот, розмовляючи з озером Крейтер. Я розповів йому все, що про нього думаю. Я не люблю води. Я вже вам про це говорив. І хоч вона завше робить підступи до мене, я її все-таки не боюся! Гей, ви! – звернувся він до індіанців. – Моторніше! До обіду ми мусимо дійти до Ліндермену.

А тим часом Ванс Корліс усе повторював сам до себе: «Фрона Велс?» Все, що трапилося вночі, здавалось йому сном, і він опам'ятався тільки тоді, коли, обернувшись, побачив її постать, що все більш даленіла. Дел Бішоп та індіанці вже зайшли за скелю, а Фрона саме обходила підгір'я. Сонце обливало її своїм ясним промінням, і постать її яскраво вимальовувалась на тлі чорної скелі. Вона махнула на прощання своїм патичком і, поки він скидав шапку, зникла за поворотом.

Розділ V

Становище, яке займав Джекоб Велс, було справді незвичайне. Це був найбагатший торговець у країні, що не мала ніякої торгівлі. Дозрілий продукт дев'ятнадцятого століття, він розквітнув у примітивному суспільстві, схожому на орду середземноморських вандалів. Велетень індустрії і незрівняний монополіст, він панував над цим збіговиськом найнезалежніших людей, що будь-коли сходилися разом з усіх кінців земної кулі. Місіонер в економіці, апостол Павло в торгівлі, він проповідував закони вигоди та сили. Визнаючи природне право людини, сам дитя демократії, він усіх, що його оточували, підкорив під свою владну руку. Панування Джекоба Велса, здійснюване через Джекоба Велса заради інтересів Джекоба Велса та народу – така була його неписана заповідь. Він сам, самотужки, створив своє царство, зробився владарем країни, що дорівнювала десяткові римських провінцій. За його розказом на площі в сто тисяч миль населення прибувало та відпливало, з його волі виникали й зникали міста.

А сам він був простого роду. Вперше повітря сповнило його легені на березі річки Плат, у безкраїх преріях. Над ним синіло небо, а голе й кволе його тільце лежало на зеленій траві. Найперше він побачив коней – ще не розсідані, вони лагідним поглядом втупились у нього, вражені дивом, що постало в них перед очима, бо його батько, трапер, оце тільки збачив з дороги, щоб дружина могла спокійно обродитись. За годину вони вже були на конях, тепер утрьох, – доганяли товаришів-мисливців. Нікого вони не загаяли, ні хвилини не змарнували. Вранці мати зготувала на вогнищі сніданок, а поки сонце зайшло, вони проїхали верхи ще п'ятдесят миль.

Батько його походив зі здорової уельської родини, що переселилася з густо залюдненого Сходу до нового, молодого штату Огайо, а мати була дочкою ірландських іммігрантів, що осіли в Онтаріо. Від батьків успадкував він потяг до мандрів, гарячкову потребу руху, завзяття в усякій справі кінця доходити. На першому році життя, ще не навчившись ходити, він проїхав верхи тисячу миль дикою країною і зимував у мисливській хатині коло верхів'я Червоної річки на півночі. Першим його взуттям були мокасини, першими ласощами – жир американського лося. Перші враження від життя були в нього такі: світ – це величезна пустеля, біла розлога просторінь, заселена індіанцями та білими мисливцями, такими, як його батько. Кілька наметів, вкритих оленячими шкурами, здавались йому містом, факторія – наче храм цивілізації, а торговельний агент – немовби сам господь бог. Річки та озера існують тільки для того, щоб ними людям зручніше було переїздити з місця на місце. Так дивлячись на світ, він ніяк не міг собі уявити, для чого існували гори. Це була частина того незрозумілого в природі, що ним він перестав собі сушити голову.

Люди часом помирили. Але їхнього м'яса не вживали до їжі, а шкура не мала ніякої вартості, – може, тому, що не обросла шерстю. Шкури з шерстю, хутра, мають велику вартість, і той, хто має кілька пак таких шкур, може закупити весь світ. Тварини створені для того, щоб людина могла їх убивати та здирати з них шкуру. Для чого створена людина, він не знав докладно – хіба, може, агентові на потребу.

Підростаючи, він поступово змінював свій світогляд, але змінював його обережно, мов дитина, дивуючись усьому. І аж тоді, коли він став дорослою людиною, коли відвідав більшість американських міст, з його очей зник вираз дитячого захоплення, і очі ці стали гострими й допитливими. Коли він хлопчиком вперше потрапив у місто, його погляд на речі де в чому змінився, хоч він однаково схильний був надміру узагальнювати. Мешканці міст випечені. В них у голові немає компасних стрілок, і через те вони часто блукають. Тому й волять жити в місті. А що бояться застуди та темряви, то вони сплять по хатах, замикаючи на ніч двері. Жінки в місті тендітні та гарні, але лижвами по глибокому снігу недалеко зайшли б вони за день. Всі городяни занадто балакучі. Через те вони часто брешуть і важко працювати руками

не можуть. Нарешті, в містах є нова потужна сила, що зветься «ошуканство». Той, хто вдається до ошуканства, повинен твердо вірити у свій успіх, бо інакше йому ж самому доведеться розплачуватись за все. Ошуканство – це чудова річ, коли розважливо її використовувати.

Потім, коли жив переважно серед гір та лісів, він прийшов до висновку, що й у місті не все кепське, що, й у місті буди, можна залишатись людиною. Призвичаєний до боротьби з природою, він захопився економічною боротьбою – боротьбою соціальних сил у комерції. Володарі біржі та ринку приваблювали його своїм блиском, але не засліплювали, і він намагався, вивчаючи їх, з'ясувати собі таємницю їхньої могутності. А пізніше, переконавшись, що і з Назарета може вийти щось путяще, він у самому розквіті сил одружився з дівчиною, що зросла в місті. Але в душі його все жило поривання до далеких мандрівок, і заговорила батьківська кров, і спонукала покинути місто і поселитися на березі річки Даї, на узліссі, де у великому рубленому будинку він заснував факторію. І тут, у зрілому віці, він збагнув справжній погляд на світ, – навчився узагальнювати соціальні явища так, як колись навчився узагальнювати явища природи. В перших не було нічого такого, що не далось б зрозуміти з допомогою других. Там і там діють ті самі закони, містяться ті самі істини. Змагання – ось у чому полягає таємниця світу. Боротьба – єдиний закон, єдиний шлях прогресу. Світ створений для сильних, і тільки сильні володіли ним. І в цьому одвічна правда. Бути чесним – означає бути сильним. Нечесність призводить до кволості. Ошукати чесну людину означає бути нечесним. Ошукати шахрая – значить покарати його мечем справедливості. Первісна сила містилася в руках, теперішня – в мозку.

Дарма що місце боротьби змінилось, вона ведеться тепер так само, як і колись. Як і давніше, люди змагаються за панування над світом, за насолоду, що з цим пов'язана. Тільки меча заступила конторська книга, рицаря в панцирі – вишукано одягнений промисловий магнат, а осередок політичної влади перемістився на біржу. Сучасна сила волі знищила первісного варвара. Вперта земля підкорилася тільки силі. Мозок могутніший за тіло. Чоловік з головою міг легше здолати первісні сили.

Джекоб Велс не мав освіти, чи, радше, того, що вважають за освіту. До тих двох-трьох основних життєвих принципів, які він засвоїв від матері при світлі багаття чи свічки, він прилучив дещо вичитане з книжок, що потрапляли йому до рук, але його розум не обтяжила ця ноша. Життєві явища були для нього ясні й зрозумілі, бо мав він од природи здоровий глузд і вміння осягати суть цих явищ.

Одного чудового дня Джекоб Велс перейшов через Чілкут і зник у безмежній пустелі. Через рік він з'явився в російських місцях на Берінговому морі, біля гирла Юкону. Він проїхав униз по річці три тисячі миль, багато дечого побачив і великими задумами пройнявся. Але він держав язик за зубами й мовчки взявся до роботи. І от одного разу визивний пароплавний свисток привітав опівнічне сонце коло багнистого берега, де стояв Форт Юкон. Це було дивовижне досягнення. А як він цього досяг, про це міг би розповісти тільки він сам. Хоч і почав він, як здавалося, з неможливого, однак він добував усе більш і більш пароплавів, нагромаджував одне підприємство на одне. Скрізь понад річкою та її притоками протягом тисячі миль він побудував факторії та склади. Він силоміць вклав сокиру білої людини в руки тубільцеві, й у кожному селищі та поміж селищами лежали чотирифутові стоси дров для його пароплавів. На одному з островів Берінгового моря, де впадає Юкон, він улаштував величезний розподільний пункт. У північній частині Тихого океану ходили його великі океанські пароплави. А в його конторах, у Сіетлі та Сан-Франциско, десятки клерків систематизували та впорядковували його торговельні операції.

У країну плавом пливли люди. До того часу голод виганяв їх звідти, але тепер там був Джекоб Велс і його продуктивні склади. І люди зимували там і розбивали мерзлу породу, шукаючи золота. Він підбадьорював їх, постачав харчами, дістаючи таким чином пайку в їхніх ділянках, і вписував їх у списки компанії. Його пароплави перевозили людей вгору по Койо-

куку ще в давні дні Арктик-Сіті. Де тільки була надія на прибуток, там він будував продуктові склади, і там виростало місто. Він проводив розвідки, спекулював, розширював свою компанію. Невтомний, непереможний, зі сталевим блиском у темних очах, він встигав побувати скрізь, усе робив заразом. Коли відкривали нову річку, він перший був у її верхів'ї і перший біля її гирла, поспішно приставляючи туди живність. І поза межами Аляски він переводив найрізноманітніші торговельні комбінації – вступав у спілку з корпораціями всього світу і примушував великі транспортні компанії давати йому пільговий тариф. У глибині країни він торгував борошном, шерстяними укривалами й тютюном; будував тартаки, визначав місця майбутніх міст, шукав міді, заліза, вугілля, а щоб гірники були всім забезпечені, никав скрізь по Півночі, аж до Сибіру, вишукуючи тубільного теплового виробу – плетені лижви, муклуки та парки.

На плечах його лежав тягар усієї країни, він пильнував за її потребами, працював задля неї. Кожна унція золотого піску, кожна листівка, кожен акредитив – усе переходило через його руки. Він був біржею і банком країни. Він привозив і розподіляв пошту. На конкурентів він вовком дивився, до хижаків не мав помилування. Проти синдикатів, що намагалися стати з ним до бою, він не гребував і ошуканством; коли вони не корилися, він, хоч і сам терпів збитки, але їх доводив до руїни. Попри все це він знаходив ще час піклуватися про свою дочку, що без матері залишилась. Знаходив час, щоб приголубити її та підготувати до того становища, що для неї створив.

Розділ VI

– Отже, я гадаю, капітане, ви погодитесь, що до цієї справи ми повинні поставитись з якнайбільшою увагою. – Джекоб Велс допоміг гостеві надягти хутро і мовив далі: – Становище серйозне, а надалі воно може стати ще серйозніше. Ми з вами знаємо, що таке голод. Ми повинні їх налякати зараз, поки ще не пізно. Коли в Доусоні поменшає людей тисяч на п'ять, то для решти вистачить запасів, ще й залишиться. Нехай-но тільки ці п'ять тисяч рознесуть чутку про голод до Даї та Скагвея, тоді ми будемо впевнені, що сюди не прибудуть ще п'ять тисяч, коли стане лід.

– Маєте рацію. І поліція допоможе вам, будьте певні. – Співрозмовник Велсів – сивий, кремезний чоловік з енергійним обличчям і військовою поставою підняв коміра в хутрі й узявся за ручку дверей. – Я бачу, що завдяки вам недавніші прибульці вже починають розпродувати свої речі і купують собак. Ви собі уявляєте, які перегони будуть на кризі, коли замерзне річка? І кожен, хто продасть тисячу фунтів продуктів та виїде звідси, зменшить на один порожній шлунок і рівночасно наповнить шлунок одного з тих, що тут залишаться. Коли відпливає «Лора»?

– Сьогодні вранці, з трьома сотнями пасажирів. Не везуть з собою ніяких припасів. Я хотів би, щоб їх було три тисячі!

– Цілком слушно. А коли, між іншим, прибуде ваша дочка?

– Жду її з дня на день. – Очі в Джекоба Велса потеплішали. – Приходьте обідати, як вона приїде, та приведіть зі своїх казарм кількох молодих офіцерів. Я їх не знаю на ймення, та це нічого. Запросіть їх від мене. Я не дуже буваю в товаристві, не маю на це часу, але хотів би, щоб моїй дочці було тут не сумно. Адже весь час вона жила в Лондоні та в Штатах, то щоб тут часом не занудьгувала. Ви мене розумієте.

Джекоб Велс причинив за гостем двері, присунув крісло до коминка й поставив ноги на ґратки. Вдивляючись у мерехтливе полум'я, він на мить уявив собі постать молодої дівчини, а за нею промайнула в його уяві ще постать вродливої жінки англосаксонського типу.

Двері відчинились.

– Містере Велс, містер Форстер послав мене запитати, чи видавати йому харчі під продовольчі ордери.

– Безумовно, містере Сміт. Тільки нехай він переполовинює їх. У кого ордер на тисячу фунтів – видавайте йому лише п'ятсот.

Він закурив сигару і сперся на спинку крісла.

– Вас хоче бачити капітан Макгрегор, сер.

– Просіть.

Капітан Макгрегор увійшов і став біля крісла свого господаря. Важка рука Нового Світу з дитинства лягла шотландцеві на плечі, але в кожній рисі його поораного глибокими зморшками обличчя проступала непохитна чесність. Випнуте підборіддя свідчило про те, що чесність – це найкраща політика, бо вже при першому погляді кожен був не від того, щоб мати справу з власником цього випнутого підборіддя. Про те свідчив і його перебитий ніс, скручений трохи набік, та довгастиий шрам, що перетинав чоло, ховаючись у сивому волоссі.

– Ми піднімаємо якір через годину, сер. Я прийшов за останніми наказами.

– Гарзд. – Джекоб Велс повернувся до нього з кріслом. – Капітане Макгрегор!

– Так.

– На цю зиму я мав вам доручити іншу справу. Але потім я роздумав і призначив вас на «Лору». Ви здогадуєтесь, чому я так зробив?

Капітан Макгрегор переступив з ноги на ногу, й хитра посмішка блиснула в його очах.

– Сподіваєтесь, що постануть труднощі, – буркнув він.

– І ви саме той чоловік, якого тут треба. Перед відплиттям ви одержите від містера Белі докладні вказівки. Одно тільки вам тепер скажу: коли ми не викуримо звідси досить люду, у Форті Юконі битимуться за кожен фунт продуктів. Ви мене розумієте?

– Так.

– Перш за все – ощадність. Сьогодні ви вивозите триста чоловік. Я гадаю, що вдвоє більше поїде по річці, як тільки замерзне лід. Отож вам доведеться цілу зиму харчувати тисячу душ. Визначте їм пайку – що треба робітникам – і дивіться, щоб вони працювали. Заготовляли дрова по шість доларів за стос. Складати їх треба при березі, в такому місці, де легко причалити пароплавом. Хто не працює – позбавляється пайки. Зрозуміли?

– Так.

– Тисяча людей може наробити великого бешкету, коли вони будуть байдики бити. Мало що може трапитись! Пильнуйте, щоб не грабували, не брали нічого з ям, де переховуються продукти. Коли не коритимуться, виконуйте свій обов'язок.

Капітан похмуро хитнув головою. Мимохіть він зціпив кулаки, і шрам у нього на чолі побілів.

– В кригу вмерзло п'ять пароплавів. Зробіть усе, щоб їх не потрощило, коли навесні крига скресне. А перш за все розвантажте їх та позносьте все в одну велику яму. Вам зручніше буде її боронити і зробити неприступною. Пошліть кого-небудь до форту Бер і попросіть містера Картера, щоб він дав вам до помочі трьох своїх службовців. Без них він обійдеться, в Серкл-Сіті робота абияка. Повертаючись звідти, візьміть з собою половину службовців містера Бердвела. Вони вам будуть потрібні. Вам доведеться мати справу з багатьма добрими стрільцями. Будьте непохитні й пильні од самого початку. Пам'ятайте, – хто вистрелить перший, той врятує свою шкуру. А найбільше слідкуйте за продуктами.

– Та за револьверами отих розбишак, – муркнув капітан Макгрегор, причиняючи за собою двері.

– Джон Мелтон, містер Мелтон, сер. Можете його прийняти?

– Слушайте, Велсе, що це таке? – Розгніваний Джон Мелтон вскочив услід за клерком, мало не збивши того з ніг. Він вимахував якимсь документом, тицяв його голові товариства – Велсові. – Читайте! Що тут написано?

– Тисяча фунтів продуктів, – спокійно відказав Джекоб Велс, поглянувши на документ.

– Так і я кажу, а ваш комірник не погоджується. Він запевняє, що мені належить одержати тільки п'ятсот фунтів.

– І він правду каже.

– Одначе...

– В документі стоїть тисяча фунтів, а ви одержите на складі тільки п'ятсот.

– Хіба це не ваш підпис? – Мелтон тицьнув документом Велсові під самий ніс.

– Мій.

– То як же ви думаєте зробити?

– Я вам дам п'ятсот фунтів. А ви як думаєте зробити?

– Я відмовляюсь, не візьму.

– Ото й добре. Нам більше ні про що балакати.

– Навпаки! Я не хочу нічого мати з вами спільного. Я досить багатий, щоб самому привозити через Перевал усе, що мені потрібно. І я це зроблю в наступному році. Наші ділові стосунки припиняються з цієї хвилини назавжди.

– Не заперечую. Ви маєте в мене вкладу на триста тисяч доларів золотого піску. Підіть до містера Етшлера й скажіть йому, щоб зараз же видав їх вам.

Мелтон у безсилому гніві бігав по кімнаті.

– Невже я не одержу від вас отих других п'ятсот фунтів? Боже мій! Та я ж за них заплатив! Чи ви хочете заморити мене голодом?

– Слухайте, Мелтоне! – Джекоб Велс заговірив і обтрусив попіл з сигари. – Чого ви ось зараз хочете? Що ви хочете одержати?

– Тисячу фунтів продуктів.

– На власну потребу?

Мелтон, король золотих копалень на Бонанзі, хитнув головою.

– Так я і думав. – Зморшки на чолі Джекоба Велса проступили виразніше. – Ви дбаєте лише про власний шлунок. А я дбаю про двадцять тисяч шлунків.

– Одначе, вчора ви видали Тімові Макреді тисячу фунтів!

– Тільки сьогодні постановлено скоротити видачу.

– Чому ж це якраз мені доводиться першому одержувати за новим розпорядком?

– А чого ви не прийшли вчора, а Тім Макреді не сьогодні?

Мелтон не знайшовся, що сказати, і Джекоб Велс сам відповів на своє запитання, зни-
завши плечима.

– Такі-то справи, Мелтоне. Винятку ні для кого не буде. Коли ви колотимете мені очі Макреді, я всю вину складатиму на вас, бо чому ви вчора не прийшли? Та тут ніхто не винен. Краще складім це все на провидіння. Ви вже пережили голод на Сороковій Милі. Ви людина білої раси. Те, що ви власник Бонанзи, чи частини Бонанзи, не дає вам права одержати ні на один фунт більше, ніж має одержати найдавніший бідний старожитець чи навіть немовля, що тільки народилось. Повірте мені, доки я матиму хоч фунт продуктів, ви не помрете з голоду. Опануйте себе. Дайте руку. Усміхніться та примиріться з тим, що сталося.

Все ще сердитий, але значно пом'якшавши, золотий король стис Велсові руку й вибіг з кімнати. Ще й двері за ним не зачинилися, як у кімнату незграбною ходою увійшов янкі. Ногою, взутою в мокасин, він присунув собі стільця й сів.

– Слухайте, – почав він таємниче, – люди, здається мені, починають хвилюватись із при-
воду того, що обмежено видачу продуктів.

– Гелло, Дейве, це ви?

– Та хто ж іще? От я й кажу – звідсіля тікатимуть хто куди, як тільки замерзне річка.

– Ви так гадаєте?

– Ага.

– Дуже радий таке почути. Це якраз те, чого мені потрібно. І ви рушите за всіма?

– І не подумаю, – Дейв Гарней чванькувато підвів голову. – Вчора я відіслав свою поклажу до копалень. Вважаю, що зробив це своєчасно. Тільки ось що... З цукром у мене не гаразд. Він був у мене на задніх санках, і якраз на тому місці, де дорога повертає від Клондайку на Бонанзу, санки провалились під кригу. Більше я їх і не бачив. Розумієте, задні санки, а на них був увесь мій цукор! От я й надумався зайти до вас сьогодні, позичити фунтів сто. Чи білий, чи темний – мені байдуже.

Джекоб Велс похитав головою й посміхнувся. Дейв Гарней присунувся ближче.

– Ваш клерк каже, що він нічого не знає, то й не було жодної рації до нього чіплятися, і я сказав, що зайду до вас. Мені однаково, який буде цукор, дайте тільки сто фунтів, і з мене досить.

– Чуєте? – заговорив він знову, помітивши, що його співрозмовник ставиться до такої пропозиції цілком негативно. – Адже ви знаєте, який з мене ласун. Згадайте, які ото на Провідницькому ручаї цукерки я робив! Подумати лишень, як час проходить! Вже буде шість років! А може, й більше. Сім, чорти на його батька! То я й кажу: краще мені лишитись без тютюну, аніж без цукру!.. Ну, як же воно буде? Я тут з собаками. Чи не піти нам до складу за цукром? А це добре я надумався!

Помітивши враз, що Джекобові губи ворухнуться, щоб вимовити «ні», він посипав, як з мішка, не даючи тому й слова сказати:

– Певна річ, я не хочу по-свинському всього забирати. Нізачо у світі не зроблю цього. То як у вас обмаль цукру, я пристану й на сімдесят п'ять фунтів, – він пильно поглянув на Велса. – Навіть вистачить з мене, я думаю, і п'ятдесят фунтів. Я розумію ваше становище, я не така нікчемна тварюка, що в'язне...

– До чого ця мова, Дейве? Ми не маємо жодного зайвого фунта цукру...

– Ну, гаразд, я ж не такий, щоб когось грабувати. Зважаючи на вас, я пристану й на двадцять п'ять...

– Ані унції!

– Як? Зовсім не дасте? Ну, годі, не гнівайтесь. Забудьмо, що я у вас чогось там просив. Я ще колись іншим разом зайду до вас. Бувайте здорові. Чуєте? – він нахилив голову і почав уважно прислухатись. – Це ж «Лора» свище! Незабаром вирушить. Ви підете подивитись, як вона відчалує? Ходімо разом.

Джекоб Велс надів ведмеже хутро й рукавиці, і вони пройшли через контору до головного складу. Він був такий великий, що яких дві сотні покупців коло прилавоків скидалися на маленький гурт. У багатьох були похмурі обличчя, а дехто скося поглядав на голову товариства, коли він проходив повз них. Прикажчики продавали все, тільки не харчі, а їх найбільше й питали. «Заховали, щоб ціну набити. Будуть «голодні» ціни!» – бурчав рудобородий гірник. Джекоб Велс почув його слова, але не звернув на них уваги. Він знав, що поки все втихомириться, йому ще не раз і не таке доведеться почути.

Ступивши на хідник, він зупинився поглянути на оголошення, що висіли на причілкової стіні будинку. Тут сповіщалося, хто загубив собак, хто знайшов, хто їх продавав, а найбільше про продаж дорожнього спорядження. Полохливі вже добре налякалися. Спорядження, що важило п'ятсот фунтів, продавалося по долару за фунт, коли без борошна, а з борошном – по півтора долара. Джекоб Велс помітив, що Мелтон розмовляє з якимсь прибульцем, дуже заклопотаним з лиця, і що король Бонанзи задоволено всміхався – йому, видно, пощастило розжитись харчами на зиму.

– Чому б вам у такий спосіб не пошукати цукру, Дейве? – спитав Джекоб Велс, показуючи на оголошення.

Дейв Гарней докірливо глянув у відповідь.

– Ви думаєте, що я тут не шукав? Я скрізь об'їхав, від Клондайку до Шпиталу, аж собаки геть поприставали. І ніде нічого не знайшов, ні за гроші, ні так.

Вони пройшли хідником униз, поминули двері складу і довгий ряд санок, запряжених собаками, що, по-вовчому скрутившись, лежали на снігу. За всю осінь оце вперше випало доволі снігу, і шукачі золота змогли почати перевозити свої пожитки.

– Смішно, правда? – ще раз наздогад кинув Дейв, коли вони перетинали головну вулицю, що провадила до річки. – Смішно, що я, власник двох ділянок в Ельдорадо, – а кожна на п'ятсот футів з гаком, – що я, мавши добра на п'ять мільйонів, не маю чим підсолодити собі кави чи каші! Щоб вона провалилася чортові на втіху, ця сторона, щоб їй пуття не було! Я все розпродам! Все покину. Я... Я виїду в Штати!

– Е, кажіть! Не зробите ви цього, – сказав Джекоб Велс. – Я вже не раз чув про це! Коли не помиляюсь, ви цілий рік їли саме тільки м'ясо, як були у верхів'ї Стюарту. А на Танані хіба не їли ви собак та лососячих тельбухів? Не кажу вже про те, що ви два рази пережили голод. Одначе ви не виїхали звідси. І ніколи й не виїдете, тут ви й помрете. Це така ж правда, як те, що «Лора» зараз виходить у море. І я спокійно чекаю того часу, коли доведеться вивезти вас звідси в олов'яній труні. Скільки то буде клопоту в Сан-Франциско, поки зліквідують ваше майно! Ви тут засіли навіки, це ви самі добре знаєте.

Так розмовляючи, він весь час відповідав на привітання перехожих. Віталися з ним переважно старожитці, і кожного з них він знав на ім'я. Але й усім новакам знайомий він був з обличчя.

– Я можу з вами закластись, що в 1900 році буду в Парижі, – невпевнено заперечив король Ельдорадо, та Джекоб Велс не слухав його мови.

Вдарили в гонг, Макгрегор відсалютував Велсові, стоячи на капітанському містку, і «Лора» повільно відчалала. З берега вигукували мандрівцям побажання щасливої дороги, давали останні поради. Але триста невдах, що покинули на березі свої золоті надії, стояли мовчки, сумні та понурі. «Лора» пройшла каналом, прорубаним у надбережній кризі, далі течія підхопила її, і вона, свиснувши ще раз, швидко рушила вперед.

Люди розійшлися хто куди. На березі залишився Джекоб Велс у гурті чоловік двадцяти. Розмовляли про голод, і це була чоловіча розмова. Навіть Дейв Гарней перестав клясти країну, де не можна добути цукру. Він тепер насміхався з новаків – «чечаків», як він називав їх, взявши це слово з мови сивашів. Раптом бистре його око помітило чорну цятку, що рухалася річкою серед крижин.

– Гляньте-но! – крикнув він. – Сюди пливе каное!

Спритно звиваючись, то веслуючи, то відкидаючись від крижин, двоє людей, що сиділи в човні, намагалися дістатись до суцільної крижаної смуги, щоб знайти в ній прохід до берега. Опинившись у каналі, що ним пройшов пароплав, вони налягли на весла і, мов стріла, полинули тихою глибокою водою. Ті, що були на суходолі, дуже радо зустріли їх, допомогли вибратись на берег та витягли туди човника. На дні його лежали дві шкіряні поштові сумки, кілька уквивал, кавник, сковорода та маленький клунок з харчами. Щодо людей, то вони так померзли, так задубіли, що ледве на ногах стояли.

Дейв Гарней запропонував їм віскі й хотів їх зараз же забрати з собою, але один з прибульців загаявся і задубілою рукою стис руку Джекоба Велса.

– Вона близько, – сказав він. – Ми годину тому випередили її човен. Він от-от повинен виплисти з-за повороту. У мене є для вас листи, але я віддам їх трохи згодом. Спершу треба чогось випити! – Повертаючись, щоб іти з Гарнеєм, який його чекав, він раптом зупинився і показав на річку: – А он і вона! Оце тільки вигулькнула з-за скелі.

– Ну, біжіть, хлопці, черканіть віскі, – підганяв їх Гарней. – Скажете там, щоб записали на мій рахунок подвійну порцію. Вибачайте, що я не йду з вами. Я тут залишуся.

Клондайком несло лід. Був тут і твердий, і такий, що взявся водою. Сунучи лавою, він відкидав човна на середину річки. З берега було добре видно, як там люди напружували всі сили, щоб подолати стихію; чотири чоловіка стояли в човні й одпихались від навколишніх крижин. Посеред човна була юконська пічка, і голубуватий дим слався з її димаря. Коли човен наблизився, з берега розрізнили жіночу постать – жінка на кормі орудувала довгим стерновим веслом. Очі в Джекоба Велса заблищали, коли він її побачив. «Так і слід, – подумав він. – Це добрий знак! Вона й тепер із роду Велсів і не боїться роботи й боротьби. Роки, що вона пробула в умовах культурного життя, не послабили її. Відірвавшись на який час від рідного ґрунту, скуштувавши здобутків цивілізації, вона знову повертається до матері землі, повертається радісно і просто».

Так він міркував собі, дивлячись, як наближається човен, оточений крижинами. Один з гребців, єдиний білий чоловік між ними, вискочив із човна з гаком у руках, намагаючись зупинити човен та скерувати його в канал. Крига, що тільки звечора замерзла коло берега, провалилася під ним, і чоловік зник під водою. Велика крижина, напіраючи на човен, повернула його назад, так що чоловік випірнув з води вже біля корми. Жінка швидко нагнулась і схопила його за комір. Голосно та владно наказала вона індіанам веслувати назад. Підтримуючи над водою голову того, що провалився, вона всім тілом налягла на стернове весло й повернула човен у прохід кормою вперед. Весла ще кілька разів збурили воду, й човен прибило до берега. Вона передала мокрого, що аж зубами цокотів, чоловіка Дейвові Гарнею. Той витяг його з води й наказав, не гаючись, доганяти тих хлопців, що привезли пошту.

Фрона підвелася. Щоки в неї зашарілися від напруги. Джекоб Велс стояв на місці, вагаючись. До неї було всього два кроки, але три роки розлуки, мов та безодня, розділяли їх. Їй тепер двадцять літ, а коли вони розлучалися, було сімнадцять. За цей час вона змінилася, змінилася далеко більше, ніж він сподівався. Він не знав, що робити, – чи міцно обняти цю молоду, осяйну дівчину, чи просто подати їй руку та допомогти вийти на берег. Але його вагання ніхто не помітив, бо вона сама хутко кинулась до нього і впала йому в обійми. Хто стояв вище, всі, як один, відвели погляди вбік, поки вони двоє, тримаючись за руки, зійшли берегом угору.

– Моя дочка, панове! – Обличчя в нього променіло з гордощів.

Фрона поглянула на всіх і приязно всміхнулася. І кожному здалося, що вона поглянула саме на нього.

Розділ VII

Що Вансу Корлісові захотілося знову побачити ту дівчину, з якою він ділився тоді своїми ковдрами, – цілком зрозуміло. Хоч він і не здогадався привезти з собою на Аляску фотоапарат, однак внаслідок якогось складного процесу в його мозку відбився її образ. Це сталося миттю. Хвиля світла й кольорів, молекулярна вібрація та інтеграція, ледве помітна, але цілком певна зміна в закрутах мозку, – і ось маєте цілу картину. Сонячне проміння на чорній, стрімкій скелі; струнка жіноча постать в сірому вбранні відбивається на цьому тлі, де стикаються світло й тінь; молода, свіжа, як поранок, усмішка в сяйві золотого проміння.

Ця картина раз у раз поставала в нього перед очима, і що більше він її бачив, то більше бажалося йому знову побачити Фрону Велс. Він думав про майбутню зустріч з трепетним захопленням, передчуваючи, що ця зустріч матиме вплив на все його життя. Фрона Велс здавалась йому зовсім незвичайним новим типом жінки; таких він ще не спотикав у своєму житті. Із чарівної невідомості всміхались до нього карі очі, простягались руки, такі ніжні, коли на них поглянути, такі дужі в стискові. Її образ вабив його, спокушав, як гріх.

Не сказати, що Ванс Корліс був дурніший за інших, що він жив, як пустельник. Однак виховання відбилосся на ньому, надавши його життю трохи пуританських рис. Його природний розум і потяг до науки зменшили той вплив, що мала на нього з дитинства сувора мати, але не знищили його остаточно. Він залишився десь глибоко в душі, як ледве помітна частина його істоти. Корліс ніяк не міг позбутися цього впливу. Цей вплив викривлював його світосприймання, спотворював погляд на життя і дуже часто, коли це торкалося жінок, визначав його ставлення до них. Він пишався тим, що має широкий погляд на життя, бо поділяв жіноцтво на три категорії, в той час, як мати його визнавала тільки дві. Він переріс свою матір. Жінки, безперечно, поділяються на три категорії. Вони бувають порядні, непорядні і почасти порядні, почасти непорядні. Жінки останньої категорії, він був у цьому певний, неминуче переходять до категорії непорядних. Тривати в такому хисткому становищі довгий час неможливо. Це була переходова стадія від величного до ганебного, від кращого до гіршого.

Міркування Ванса Корліса, як на нього, мали логічну підставу. Але коли виходити з готових формул, висновки завжди будуть догматичні. Що таке добро, а що таке зло? Отож-бо й є. Ось про це й були передсмертні слова його матері. Та не тільки воно від матері, а й від багатьох поколінь предків, скутих умовностями, аж до того далекого пращура, що перший відірвався від землі і почав дивитись на все згори. Між Вансом Корлісом та землею стояв довгий ряд поколінь, і, хоч він не усвідомлював цього, внутрішній голос кликав його назад до землі, перестерігаючи перед загибеллю.

Проте Фрону він не відніс до жодної з успадкованих категорій. Він взагалі відмовився класифікувати її – він не наважувався. Він волів зробити висновки тоді, коли матиме більше матеріалу. Ця думка про збирання матеріалу спокушала його. То була критична хвилина, коли чиста людина мрійно простягає руки до життєвого бруду, не визнаючи його за бруд, аж поки сама не забрудниться. Ні, Ванс Корліс не був боягуз, але, оскільки чистота річ умовна, не був і бездоганно чистий. Коли в нього за нігтями не було бруду, то не через те, що він особливо пильно ходив коло своїх рук, а просто він не мав змоги їх забруднити. Він був чистий не тому, що так хотів, що гидував брудом, а тому, що не мав нагоди стати нечистим. Однак з цього всього не слід робити висновку, що він неодмінно закалявся б, аби нагода.

Дитинство Вансове проходило наче в теплиці. Зразкова чистота в будинку, всі вигоди. Він дихав не звичайним повітрям, а здебільшого штучно добутиим озоном. Він купався в сонячному промінні, коли світило сонце, а в дощ його ховали під накриття. А коли він виріс і зміг стати на власні ноги, виявилось, що він занадто заклопотаний, щоб зійти з тієї протоптаної стежки,

якою вчила його рачкувати, а потім ходити невмілими дитячими ногами мати. Отже, й далі він ішов тією ж стежкою, не задумуючись над тим, що лежить пообіч.

Життєвою силою не можна користуватись двічі. Використаної на одне, її не залишається на інше. Таке трапилось і з Вансом Корлісом. Навчання та фізичні вправи вичерпували всю енергію, що набував він, вживаючи добірну, дорогу їжу. Коли він відчував у собі залишок енергії, то витрачав її коло матері, в штучних, умовних обставинах, серед людей, що збиралися в неї на склянку чаю. От і вийшов із нього дуже милий юнак, що його вихваляють матері молодих дівчат; дуже здоровий юнак, що не знав ніякої надмірності; дуже освічений юнак, що мав диплом гірничого інженера Фрейбурзького інституту та диплом бакалавра мистецтв Йельського університету, і, нарешті, дуже егоцентричний і стриманий юнак.

Найціннішою, однак, прикметою Ванса було те, що він не застиг у тій формі, яку дали йому предки й у якій мати намагалася законсервувати його. В ньому заचाївся якийсь атавізм, – голос того далекого пращура, що колись перший відірвався від землі. Досі цей атавізм лише дрімав у ньому. Ванс просто жив у звичайному для себе оточенні, і його здатність до пристосування не мала де себе виявити. Але коли б життя покликало його за собою, він, завдяки цьому атавізмові, зумів би принатуритися і в нових обставинах. Фізичний закон про те, що камінь, набувши руху, повинен котитися в певному напрямку, можливо, й цілком правильний; та в самому житті найбільше значення має якраз здатність змінювати напрямок. І дарма що Ванс Корліс про це й не здогадувався, така здатність була найбільшою його цінністю.

Та вернімось назад. Спокійно, але з великою радістю, Ванс Корліс ждав зустрічі з Фроною Велс, а тим часом милувався з того сонячного образу, що зафіксувався в його пам'яті. Хоч, переходячи перевалом, а далі спускаючись озерами та річкою, мав він великі грошові засоби – лондонські синдикати не скупують у таких випадках, – Фрона все ж прибула до Доусона на півмісяця раніше за нього. Він долав перешкоди, користуючись силою грошей, а вона користувалась іншою, ще потужнішою силою: їй, мов талісман, скрізь допомагало ймення Велс.

Прибувши в Доусон, він тижнів зо два прогаяв, поки знайшов помешкання, влаштувався та повідвідував тих, до кого мав рекомендаційні листи. Але що має статись, того не оминеш. Отже, одного разу, коли вже річка замерзла, він узувся в мокасини і попрямував до Велсового дому, мавши собі за честь іти в товаристві місіс Шовіл, дружини копальняного комісара.

Корлісові здавалося, що він бачить сон. Парове опалення в Клондайку! А наступну мить, розхиливши важкі порт'єри, він з передпокою ступив до вітальні. Так, це була справжня вітальня. Його лосячі мокасини тонули в пишному, м'якому килимі, а очі йому привернула картина Тернера¹ – схід сонця. Тут було ще багато інших картин, речей з бронзи. У двох голландських коминках палали величезні ялинові поліна. Стояв і рояль, і хтось співав. Фрона скочила з дзиглика й пішла назустріч гостеві, простягаючи до нього руки. Досі йому здавалось, що немає у світі нічого кращого, як той образ на тлі сонця, що відбився в його уяві, але цей теперішній образ на тлі полуміння, ця юна істота, повна життя й сили, – вона зовсім заслонила ту бліду копію. Це була чарівна хвилина, як він держав її руками у своїх, – хвилина, коли людину опановує якесь невиразне, владне почуття, коли кров бурхливими хвилями перебігає по тілу й туманить мозок. Перші слова ледве доходили до нього, аж голос місіс Шовіл його очутив.

– О! – скрикнула вона. – То ви вже знайомі? І Фрона відказала:

– Так, ми зустрілися на дорозі з Даї, а ті, що зустрічаються на цій дорозі, ніколи одне одного не забувають.

– Як це романтично!

Комісарова дружина сплеснула руками. Хоч вона гладка була і флегматична вдачею, ця сорокалітня жінка, якщо тільки не спала, все сплескувала в долоні та щось патетично вигукувала. Чоловік її під великим секретом запевняв, що коли б вона зустрілася віч-на-віч навіть

¹ Тернер, Джозеф Мелорд Вільям (1775–1851) – визначний англійський художник.

із самим господом богом, то, напевне, сплеснула б своїми пухкими руками й вигукнула: «Як це романтично!»

– То як же це трапилось? – допитувалась вона. – Чи врятував він вам життя серед скель, чи що таке вчинив? Ну, розкажіть же, будь ласка! А ви, містере Корліс, ви ніколи мені про це не казали! Та говоріть-бо! Я вмираю з цікавості!

– О, та нічого особливого, – поспішив відповісти Корліс. – Нічого романтичного. Я, чи то ми...

У нього аж дух захопило, коли Фрона перебила його мову. Годі було догадатись, що має сказати ця дивна дівчина.

– Він дав мені притулок, от і все, – промовила вона. – Можу похвалити його смажену картоплю, кава ж його до смаку тільки тому, хто дуже голодний.

– Невдячна! – тільки на слово й спромігся Корліс, одержавши у відповідь Фронину усмішку.

Потім його познайомили зі струнким лейтенантом кінної поліції, що, спершися на камінок, обмірковував продовольчу кризу із жвавим, невеликим на зріст, чоловіком у накрохмаленій сорочці з дуже високим стоячим комірцем.

Завдяки своєму походженню Корліс знав, як поводитись у товаристві, тому він так вільно переходив від гурту до гурту, що Дела Бішопа аж завидки брали. Дел Бішоп як сів на стільці, скоро прийшов, то так і сидів у незручній позі, терпляче домагаючи, щоб хто-небудь з гостей почав прощатись. Він хотів побачити, як саме це робиться. Більшість цієї складної процедури він собі, власне, уявляв. Знав навіть, скільки разів треба ступити, щоб дійти до дверей, і був цілком переконаний, що треба попрощатися з Фроною. Але от чи треба ручкатися геть з усіма гостями? Він забіг сюди на хвилинку, щоб побачитися з Фроною, сказати їй «Як ся маєте», та й годі, – і ось наскочив на таке велике товариство!

Корліс, обговоривши з такою собі міс Мортімер занепад французького символізму, набрів на Дела Бішопа. Той одразу впізнав його, хоч бачив тільки раз, одну хвилину, коло намету в Щасливому таборі. Дел, не гаючи часу, сказав, що дуже вдячний Корлісові за гостинність, за те, що той дав притулок Фроні, коли він сам забарився в дорозі. Хто стане в пригоді Фроні, той так само прислужиться і йому, Делові. Він цього ніколи не забуде, поки в нього знайдеться хоч одне укривало, щоб укрити ним містера Корліса. Він гадає, що йому не зовсім було кепсько спати тої ночі. Хоч міс Фрона й казала, що не дуже вони мали чим постелитись, та ніч тоді була не надто холодна – вітер, правда, великий, але мороз не такий-то. Він гадає, що містер Корліс тоді не дуже змерз. Ця розмова здалася Корлісові трохи недоречною, і він при першій нагоді відійшов від Дела, залишивши його безнадійно поглядати на двері.

Зате Дейв Гарней, що зайшов сюди зовсім не випадково, і не думав сидіти десь там у кутку. Він, король Ельдорадо, вважав, що повинен займати в товаристві те становище, на яке давали йому право його мільйони. Хоч тонкощів світської бесіди він вчився переважно по тавернах та розмовляючи з товаришами-копачами на порозі своєї хатини, однак тепер поведився, мов справжній салонний лицар, якому топтати килими – не первина. Дивовижно одягнений, човгаючи ногами, переходив він від одного гостя до другого, з кожним заговорював, правда, часто не до ладу, але самовпевнено, не лізучи за словом у кишеню.

Міс Мортімер, що розмовляла по-французькому як парижанка, збила була його з пантелику своїми символістами, та він швидко викрутився, заговоривши з нею на жаргоні франко-канадських провідників, і здивував її непомалу, запитавши, чи не продасть вона часом двадцять п'ять фунтів цукру – білого чи темного, все одно. Він заводив таку щирю розмову не тільки з міс Мортімер. З ким би не починав балачку, він спритно звертав її на продовольче питання, а потім і на свою пропозицію. «Цукор, хай йому грець», – веселим голосом додавав він наприкінці і йшов шукати іншого співбесідника.

Особливо сильне враження справив Дейв на товариство, попросивши Фрону заспівати з ним зворушливу пісеньку: «Я рідний край покинув задля тебе». Це, може, було трохи й занадто, однак Фрона погодилась. Тільки він хай наспіває мелодію, щоб вона могла підібрати акомпанемент. Голос у Дейва був не дуже приємний, зате досить сильний. Тут ожив і Дел Бішоп, і почав підтягати хрипким басом. Він так захопився, що навіть встав зі свого стільця. І коли вже повернувся додому, то, штовхнувши ногою, розбудив свого сонного товариша, що мешкав з ним у наметі, щоб похвалитись йому, як то він гарно гостював у Велсів. Місіс Шовіл аж хихотіла, виявляючи свій захват, особливо ще коли лейтенант кінної поліції та кілька його співвітчизників голосно проспівали «Пануй, Британіє»² та «Боже, бережи королеву»³, а американці відповіли їм піснями «Моя батьківщина»⁴ та «Джон Браун»⁵. Тоді довготелесий Алек Боб'єн, король Серкл-Сіті, став вимагати «Марсельєзу»⁶. Розійшлися всі, голосно виспівуючи на вулиці «Сторожу на Рейні»⁷.

– Не приходьте на такі вечори, – пошепки сказала Фрона, прощаючись із Корлісом. – Ми не встигли й словом перемовитись. А я знаю, що ми з вами потоваришуємо. Скажіть, випросив у вас Дейв Гарней цукру?

Вони обоє засміялися, і Корліс пішов додому при світлі північного сьйва, намагаючись дати певний лад тим враженням, що справив на нього сьогоднішній вечір.

² «Пануй, Британіє» – англійський національний гімн на слова поета Джеймса Томсона (1700–1748).

³ «Боже, бережи королеву (короля)» – англійський національний гімн, автором якого є Джон Бул (1563–1628).

⁴ «Моя батьківщина» – американський національний гімн на слова Семюела Сміта (1808–1895).

⁵ «Джон Браун» (1861) – американська пісня часів громадянської війни, складена на честь борця за визволення негрів Джона Брауна (1800–1859); гаданий автор – К. Гел.

⁶ «Марсельєза» (1792) – французький національний гімн, первісно революційна пісня на слова Руже де Ліля.

⁷ «Сторожа на Рейні» (1840) – німецька націоналістична пісня на слова М. Шнекенбюргера.

Розділ VIII

– А чого б мені не пишатися своєю расою?

Щоки у Фрони горіли, очі палали. Вони обоє згадували своє дитинство, і Фрона розказувала Корлісові про свою матір, яку ледве пам'ятала. Гарна й білява, типова англосаксонка – такою уявляла її собі Фрона з власних спогадів та з оповідань батька й старого Енді із поштової контори в Даї. Розмова зайшла про раси взагалі, і Фрона, захопившись, висловила думки, що Корлісові, як людині з консервативними поглядами, видалися непевними і не досить обґрунтованими. Він гадав, що стоїть понад расовим егоїзмом й упередженнями, і тільки сміявся з її дитячого світогляду.

– Це властиво людям вважати себе за найвищу расу, – казав він. – Цей егоїзм наївний і цілком природний, зрозумілий і навіть корисний, але хибний по суті. Євреї вважали себе – та й досі вважають – за богом обраний народ...

– Тим-то вони й залишили такий глибокий слід в історії, – перехопила Фрона.

– Але життя не підтвердило їхніх поглядів! І подивіться ще з другого боку. Для нації, що вважає себе вищою, інші нації здаються нижчі. Це зрозуміло. Свого часу кожен римлянин вважав себе вищим за царя. Коли римляни зустрілися з нашими дикими предками в германських лісах, вони тільки звели у подиві брови: «Це нижча раса, варвари!»

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.